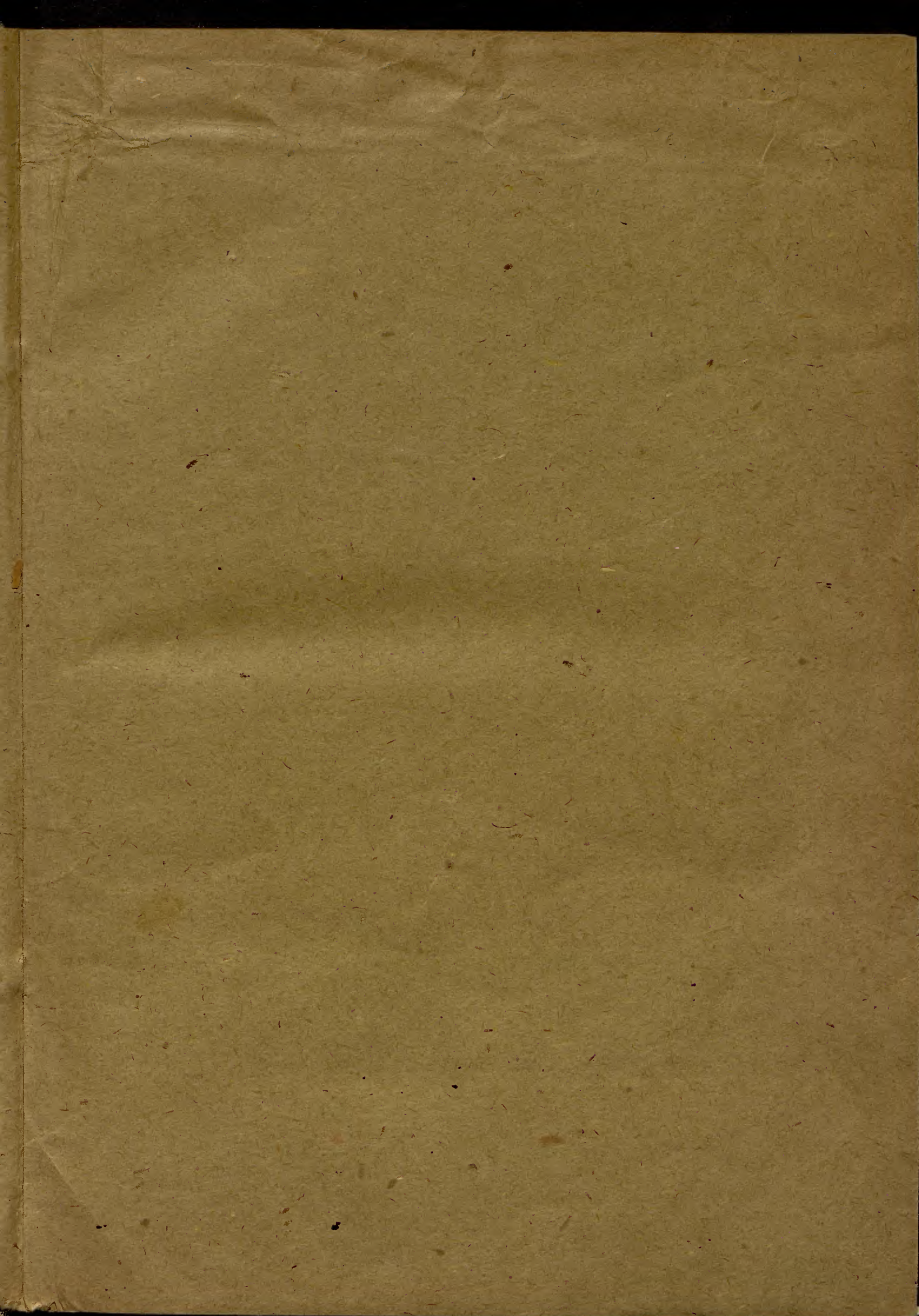

2345-6

L. 41. 5

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Լ

Օ Ր Ե Գ Ի Ր

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ

ԾԱՆՈՒԷԼԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻԹԻՒԻՃԵԱՆ

ԱՇԱԿԵՐՏ ԱՐԻՈՒՆԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻՆ

ԹԻԻ 1. ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՂԱԼԱԹԻԱ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Յ. ՄԻԻՀԵՆՏԻՍԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՓՈԴՈՑ ԹԻԻ 17.

1871

1871

1871

1871

1871

1871

1871

1871

1871

1871

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Լ

Օ Ր Ե Գ Ի Ր

ԸՌՈՂՋԱԿԸՆ, ԲԵՐՈՅԵԿԸՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԸՆ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԱՆՈՒԷԼԻ ԲԵՐՈՒՆԱԿ ԻԹԻՒՃԵԱՆ

ԱՇԱԿԵՐՏ ԱՐԻՈՒՆԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՅԻՆ

ՀԵՏՈՐ ԸՌԵՋԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՂԱԼԱԹԻԱ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻՀԵՆՏԻՍԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵԼԵՑԻՈՑ ՓՈԼՈՑ ԹԻՒ 47.

144370

144370

144370

144370

144370

144370

144370

1881

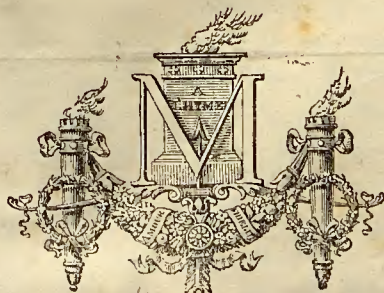
144370

144370

144370

Ահա անհուն բարձրութիւն ունեցող Լեւոն մը գագաթէն ահագին քար մ'ալ փրթաւ և ինչ որ ճամբուն վրայ հանդիպեցաւ տալիս ու վրայ ըրաւ, թափեց, կոտրեց ու լափեց . . . : Ահա 1860 երորդ տարւոյն շրջանն ալ լըմացաւ : Ահա 'Նոր օր, 'Նոր քաղի, ինչ կը տեսնանք և ինչ կը լսենք այս նշանաւոր օրուանս մէջ, հարուստ նոյնպէս աղքատ ամենքն ալ կը խնդան, կը պարեն ու կը զուարճանան շնորհաւորելով 'Նոր Կաղանքի' մին ալ տարեգարծի տօնախումբութիւնը : Այո, իբրեւ տղայ խնդաւ և պարել . . . ոչ, իբրեւ կատարեալ մարդ խորհիւնք, ուրախանաւ ահա նոր Կաղանք մ'ալ եկաւ ըսելով . չմտածե՞նք թիչ մը թէ ո՞ւր եմք, ինչ ըրեր եմք մինչեւ այսօր . ինչ կ'ընեմք և ինչ պիտի ընեմք, վերջապէս ո՞ւր պիտի երթամք : Իբրեւ իմաստուն՝ խորհելով հաշիւ բռնենք և նայինք թէ տարուէ տարի ինչ կը շահինք և ինչ կորուստ ունինք . ուտտի, ո՞վ մահկանացու, հաշիւ բռնէ ուրեմն 1860 երորդ տարուան համար ալ նայինք ինչ պիտի գտնաս . . . մի խնդար մեկէն 'ի մեկ' նոր Կաղանքի մ'ալ հասցը ըսելով, այս ալ կ'անցնի, այսօր Կաղանք վաղը Օգոստի ըսելով կը խմես ու պարես, արդեօք մտքէդ ալ չ'անցնիր որ ասով ինքզինքդ կը խաբես կոր խեղճ մահկանացու, օրէ օր գերեզմանիդ դռանը մօտենալով . . . : Արդեօք ինչ պիտի գտնաս զորօրինակ մինակ այս 1860 երորդ տարուան մէջ եղածներն յուշի յուշով քննելու և տեղեկանալու ելլաս, ինչ արտում և ցաւալի լուրեր չպիտի լսես և ինչ պիտի զգաս նոյն վայրկեանին մէջ իբրեւ մարդ . և դու չպիտի ըստ ինծի հետ և ըսես այն ժամանակը թէ տարեր է նաեւ իր հետ մահկանաւորաց դասէն շատերն
Այո տարաւ իր հետն մահ՝ ¹

¹ Տես թիւ 2. Փետրվար 1 :

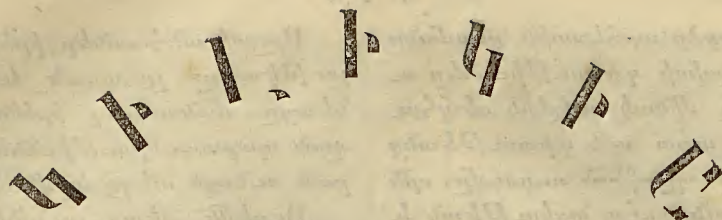
Յ Ե Յ Տ Ե Ր Ե Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Պատիւ ունիմ ծանուցանել Արգոյ հասարակութեան
թէ որքան որ ըստ երկրորդ պայմանի այս Ե. Ամաթերթիս
հետ մէկ թերթ 16 երես Յաւելմա՞ մ'ալ հրատարակելու
պարտաւորեալ էինք ալ նէ, ներողամտութիւն խնդրելով
կը խոստանամ երկու Յաւելմա՞ թերթերն մէկէն հրատարա-
կելու Բ. Ամաթերթիս հետ. զի այս Ե. Ամաթերթը ամիս
մը առաջ հանելուս պատճառը չէ ուրիշ բան՝ հապա ինչ
նպատակ ունենալս հասկցնել և միանգամայն բաժանորդ
ւոյն նայելով յարմար գիրք մը որոշել է :

Ուստի այս Ե. Ամաթերթիս բուն իսկ նպատակն է հաւ-
կրցնել թէ այս տեսակ ուսում մը առ հասարակ ամեն տե-
սակ միճակի տէր եղողներուն պէտք է, ինչպէս որ մենք ալ
նոյն դիտաւորութեամբ յառաջաբանի ձեւով և զանազան
հատուածներով խօսած եմք :

Ամաթերթիս գլխաւոր և առաջին նպատակն պիտի ըլլայ
Երկր-նէան իաննէր (Hygiene). Բ. Բարոյական և Գ. Ուսումնական
զանազան խնդիրներ :

Օ Ր Ե Գ Ի Ր

ԱՌՈՂՁԱԿԱՆ, ԻՆՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԱՆ

Ա. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 1.

1861

ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՈՒԹԻՒՆ

ԲՃԱԿՈՒԹԻՒՆ ըսելով խոսմբ մը գիտութեանց բովանդակութիւնը հասկընալու ենք, և այն գիտութեանց ոմանք որ ըստ օրէ դանի յառաջացնելու և կատարելագործելու օգտակարութիւնն ունին, ինչպէս Բնական գիտութիւն, Բիւրաբանութիւն, Բնական պատմութիւն . . . ոմանք ալ, ինչպէս Բնադրնէութիւն, Արամադնութիւն, Դեղագործութիւն . . . որոնց նպատակն է հիւանդ և առողջ մարդուն ուսումը:

Այսինքն որ բժշկութիւն չեն սովորած, հիւանդի մը պէտք եղած բոլոր խնամքները բժշկին խորհրդածութեանը յանձնած են, որոնք մարդկային բնութեան գէշութիւնները թեթեւցնելու վտանգաւոր և դժուարին պաշտօնին նուիրեալ են, այն պաշտօնը որն որ ուրիշի մը համար ոչ թէ միայն աւնօգուտ պիտի ըլլար՝ միանգամայն վտանգաւոր, վասն զի այսպիսի արհեստի մը փոքր ինչ տեղեկութիւններն մի-

նակ գիտնալը, մինչեւ անգամ մահառիթ սխալանաց մէջ կը ձգէ, այն արհեստին համար կ'ըսեմ, ուսկից կա խումն ունի մեր և մեր ընկերին կեանքը, յիրաւի բաւական քաջասիրտ և պաղ արիւն ըլլալ պէտք է մարդկային բնութեան ենթակայ ըլլող այն անհամար և սոսկալի հիւանդութեանց ցուցակին մէջ մտնալու. բայց մի և նոյն չէ առողջ մարդուն պէտք եղած ուսմունքները գիտնալու համար, գիտուն մը, որ և է լուսաւորեալ անձ մը կրնայ Արամադնութիւնը սովորելու փափաքն ունենալ, կ'ուզէ գիտնալ թէ ինչպէս և ի՞նչ պատճառաւ կրնան Շիջառութիւնը, Արեան շրջանը, Վարսողութիւնը, և միւս պաշտօնները, որոնց ուսմանը կ'ըսուի Բնադրնութիւն, որոնցմով առանց ինքզինքը անարգելի ընելու, աւելի օգտակար կրնայ ըլլալ իր անձին և իւր ընկերին:

Ուստի կրնանք հետեւցնել թէ բը-

ժըշկական բարձր արհեստին ուսմանը մէջ կան այնպիսի գիտութիւններ որոնց ուսումը միտակ բժշկին սեպհա կանեալ չէ, ահա այն գիտութեանց մէջէն կանոնաւորութեան ուսումը, որն որ ոչ թէ միայն գոհունակութեան և հետաքրքրութեան հրապուրանք մը կ'ընծայէ, հապա օգտակարութեան հետ ճշմարիտ շահ մըն ալ: Այն գիտութեան համար կ'ըսեմ, որուն ուսումը ամենուս օգտակար է, հարուստ, աղքատ, ծառայ, տէր . . . վասն զի այն է որ մեզի կը սովորեցնէ թէ որոնք են մարդուս գլխաւոր և ճշմարիտ պիտոյքներն, և ինչպէս պէտք է զանոնք գործածել մարմնայն առողջութիւնը պահելու համար, մէկ խօսքով առողջութիւնը պահել սովորեցնող արհեստն է: Ասկից կը հասկըցուի թէ ինչ աստիճան օգտակար կըլնայ ըլլալ մարդուս այն գիտութիւնը որն որ պիտի սովորեցնէ մեր պիտոյքներն կանոնաւորել, որով մարդս ազատ պիտի պահէ իր անձը զանազան հիւանդութիւններէ, որոնց գալը անիւ մանալի և դիւրին, բայց կրկին առողջութիւնը վատկիլ շատ դժուար և երբեմն ալ անկարելի է:

Աստի ինչ զարմանք որ այսպիսի լուսաւորեալ ժամանակի մը մէջ, ինչ պէս ասանկ օգտակար գիտութեան մը սկզբունքները տարածելու փափաքն չէ տեսնուած և սովորել տալ տղայոց իրենց մատղաշ հասակէն սկսելով թէ ինչ միջոցաւ մարդուս մարմինը կը զօրանայ, այսպիսի ժամանակի մը համար կ'ըսեմ, որ գրեթէ ամենուն խորհրդ գածութիւնն ալ Մըքլին յառաջագիւ մութիւնն է:

Յիշաւի որչափ երիտասարդներ թէ որ այս օգտակար գիտութեան աւանդաւոր դասօթութեանց և բնական կանոնայն հմուտ ըլլային, բնաւ իրենց օգտակարութեանը զահ չպիտի ըլլային:

Որչափ անհասկներ իրենց կատարելութեանցը չըհասած և իր հայրենեացը, մանաւանդ իրենց համար եղած պարտաւորութիւնները չըկատարած ունայն տեղը կը մեռնին:

Արեւմտեան պէտք չունիմք իբրեւ քերական տղոց մատղաշ հասակէն սկսելով անոնց հասկնել և սովորեցնել այս կարեւոր և ամենօգտակար ուսման տարերքն՝ տղոց համար կ'ըսեմ, որոնք ժամանակին իբրեւ կատարեալ մարդ և զանազան վիճակաց տէր ըլլալով, թէ իրենց, թէ ընդհանուրին համար աւելի օգտակար պիտի ըլլան ասոր միջնորդութեամբ:

Իսաճնիս օրինակով մը բացատրենք:

Աստի, սիրելի ընթերցող, բազմաթիւ քսան տարեկան քաղաքացի մը, զորօրինակ Պօլեցի մը, մի և նոյն հասակը ունեցող Սուլեյի մը հետ. դիտէ թէ որչափ Ա. ըփօքը նիհար, գունաթափ և որչափ ընդհակառակն Բ. ըմեծ, ուժով և կարմրագոյն է. ուսկից յառաջ եկած է արդեօք այս զանազանութիւնը. արդեօք, Սուլեյին մենեքիջ կ'աշխատի. խեղճը ամառ ձմեռ դեռ չըլուսցած կելէ, այն սարսափելի և դառն աշխատութեանցն հետ պարտաւոր, արդեօք սնունդը աւելի ընտիր է, սև հացով թան, կանանչեղէն, պանիր և ընդհանրապէս այս տեսակ պարզ կերակուրներն մարտելու համար մինակ ջուր մը կը խմէ:

Թէ որ մենեքիջ ուժեղ և քիչ անգամ հիւանդ կըլլայ, ինչ է պատճառը. եթէ ոչ քաղքի մը փնտաւար աղդեցութիւններէն ազատ մնալուն: Շնորհիւ միշտ մաքուր օդ, սակայն մերը աղքատ և զանազան ապականիչ շոգիներէ խառնեալ:

Սուլեյին ընդարձակ և բաց տեղերն կ'աշխատի, որն որ ամենամեծ պատճառ մըն է իր մարմինը մեծցնելու և ուժ տալու. ասոր դէմ, մենք ընդհանրաբար օդը ապականեալ, մութ

և գեշ տեղումներն կ'աշխատինք, որոնք մարդուս մարմինը աւելի հոգնեցնող և տկարացնող պատճառներուն ամեն նախնասակարն կրնայ համարուիլ:

Սնունդը պարզ՝ բայց բնական, մերը շատ անգամ փնտսակար նիւթերէ բաղկացեալ կամ պատրաստեալ կերպէն փնտսակար որպիսութիւն մը առած է, աղբիւրին պարզ ջուրը շատ անգամ իր ամեն տեսակ ըմպելիքներն կը կապ մէ, սակայն մենք ընդհանրապէս զմեզ կը թունաւորենք գինիի գոյն ունեցող հեղուկով մը, որ նոյն ինքն գինի չէ:

Երբոր Ա. ը՝ երեկոյ եղած, իր ըրած օրական աշխատութենէն դոհ խրճիթը կը մտնայ, հանդարտամտութեամբ իր հանգիստը կը փնտռէ, քննէ այն միջոցին մէջ քաղաքացին թէ ի՞նչ կրնէ. շատերն, մանուսանդ երիտաւար դէք ագահութեամբ մը հաղիւ ինքզինքնին զբօսարան մը կը ձգեն և բաւական ժամանակ ապակիանեալ օդ մը շնչելէն ետքը, սարսափելի շարժումներէ գրգռեալ իր անկողինը կը մտնայ, շատերն ալ իրենց մատղաշ երեւակայութիւնն կը հոգնեցնեն հանապաղ թատրոնական տեսարաններու ներկայ գտնուելովին և երբոր այսքան հոգնելէն ետքը հաղիւ թէ պիտի քնանայ, անդին գիւղացին հոգնութիւնը առած՝ արշալոյսին կ'եկնէ, հանդարտ և խաղաղ մտք և ըստ սովորութեան գործին զբաղելու կ'սկսի, կը մշակէ գաշտը:

Եւս բաղդատէ հիմայ, սիրելի ընթերցող, թէ ի՞նչ պատճառաւ մէկը գունատ թափ և տկար և ինչո՞ւ համար միւսը քաջ և ուժով է, բոլոր է թէ քաղաքացին բնապէս առողջական գեշ դրութեանց մէջ դրուած է քան ըզգիւղացին, վասն զի կենաց ամենաօգտակար պիտոյքներն անկատարութեամբ զոհ եղած և միանգամայն շատերն ալ առողջութեան կանոններուն ամենապարզ սկզբանցն անգամ տգէտ մտնուն, վերջապէս իրենց տգիտութեանը

թեանը զոհ կըլլայ, օր ըստ օրէ առողջութիւնը կորսնցնելու պատճառներն աւելցնելով: Ի՞նչ պէտք է ընել ապա ուրեքն ասոնց դէմը առնելու համար, պէտք է ամեն քաղաքացի բնակիչք գիւղերն խաւրել, ոչ, հողագործութիւնն ալ բաւական չէր ըլլար ան առնելու ամենուս զբաղմանը համար. և ո՞վ պիտի գործէր այն ատենը այն զանազան և օգտակար արհեստներն:

• • • որոնց ամենուն ալ պէտք ունիմք իր տեսակին համար:

Կան անանկ վիճակներ ալ, որոնց օգնելու է կերպով մը, ոչ մէկը կրնայ արգելք ըլլալ ինչպէս գիտունի մը, թուաբանի մը մինչև առաւօտ նստելու իր առաջարկութիւնը կամ խնդիրը լուծելու համար, գինուորականը պատեւրազմական դաշտը սպասելու և գիշեր ժամանակ բժիշկի մը քունէն ելելու, երբոր վտանգաւոր հիւանդի մը համար խնդրուի:

Սարգկային ընկերութեան մէջ այն պիտի պիտոյքներ ալ կան, որոնք օրէնքի փոխուած են, որոնց պէտք է հնազանդիլ, սակայն առանց առողջութեան կանոններն զանց ընելու:

Եւս գիտութեան միջոցաւ է որ մարդս կարող է ոչնչացնել կամ քիչ ցննել աղգեցութեանց գեշ հետեւանքներն որոնց ՏԺԲԱՂԴԱԲԱՂ և ի հարկէ ստիպեալ ենթակայ եղած է:

Առողջութիւնը թանկագին գանձ մի է ամենուս համար, բայց մանաւանդ անոր որ իր աշխատութեամբը պիտի ապրի: Երբոր երիտասարդ գործաւորին մէկը հիւանդանայ անշուշտ դարման գտնալու համար հիւանդանոց մը երթալ կ'ըստիպուի և թէ որ նոյն միջոցին մէջ բան մըն ալ վատտիւած չըլլայ, ոչինչ ծախք մըն ալ չընելուն բան մը կորսնցուցած չըսեալու իր. բայց երբոր հիւանդացող գործաւորը ընտանեաց և զաւակաց տէր ըլլայ, որոնց մայրը բոլոր ունեցած ժամանակը անոնց հա-

մար անցընելու ստիպեալ ըլլալով, ա-
նանկ որ հայրը հիւանդութեան պատ-
ճառաւ, մայրն ալ ժամանակ չունենա-
լով, անշուշտ պիտի ստիպուին ունե-
ցածնին ծախելով իրենց պիտոյքը հո-
գալ, որ ան ատենը անհանգստութիւ-
նը աւելնալով և վերջապէս թշուառու-
թեան տակ ընկճուելովն հիւանդու-
թիւնը չանցնելու կամ աւելնալու մեծ
պատճառ պիտի տայ: Աշխատաւորի
մը համար առողջութիւնն է ուրախու-
թիւն, յաջողակութիւն և երջանկու-
թիւն. բայց հիւանդութիւնն է՝ թրշ-
ուառութիւն հանգերձ իւր անարկու-
հետեւանքներովը:

Յիրաւի առողջութիւնը այն տե-
սակ ազդեցութիւններէն է որուն ժա-
ռանգութիւնը աչքի չ'երեւնար, միայն
անոր կորուստը կը չափուի, արդարեւ
շատ քիչ մարդիկ կան որ գինէտուն մը
տաճ ժամանակնին կը խորհին թէ ի-
րենց ըրած զեղխութիւնը (որուն գե-
րի եղած են շատերն) կրնայ դանաղան
հիւանդութիւններ պատճառել, կան
անանկներ ալ որ ասանկ խորհրդածու-
թիւն մը մտքերնուն մինչեւ անգամ
չանցնիր, մանաւանդ անոնք որոնց կիր-
քերը հինցած և անկանոն վիճակ մը
առած են:

Այս գիտութիւնը շատ հին է,
մինչեւ անգամ բժշկական արհեստէն
որուն այսօր մէկ գլխաւոր մասը կը
կազմէ, մեր նախնիքն այնչափ պէտք
չունէին այս գիտութեան, ամենն ալ
տեղ մը ժողոված իրենց մէջէն ամե-
նագիտունը և պատուաւորը իրենց
գլուխ կ'ընտրէին. և ամենքն ալ անոր
հնազանդելով հանգարտամտութեամբ
կ'ապրէին: Նախնի օրէնսդիրք իրենց
կառավարութեան օրէնքներն այս գի-
տութիւնէն առած են, ինչպէս որ
Սոքրատեսի օրինաց մէջ կը գտնուին:

Բայց օրէ օր մարդիկ շատնալով,
գիւղերն քաղաքացան, քաղաքներն տե-
րութիւններու փոխուեցան և որոնց

հետ պիտոյքներն ալ շատցան. այն ժա-
մանակը, ամենամիտասակար կիրքերն ալ
արմատանալով մարդուս սրտին մէջ,
ուժոյթներն սկսան պատերազմիլ, որն
որ պատճառ տուաւ մէկ տեղէն ու-
րիշ տեղ անցնիլ և հետեւաբար հիւ-
ւանդութիւններն ալ տարածուեցան:

Չենք կրնար ուրանալ որ այսօր ա-
մեն մարդ փողոցներուն լայնութեանը
և մաքրութեանը վրայ կը մտածէ, նոր
աղբիւր մը շինուելուն վրայ կ'ուրախա-
նանք. տեղ տեղ պարտէզներ տեսնել
նուս ատենը կը զուարճանանք. բայց
ի՞նչ մտքով, եթէ ոչ տեղւոյն դեղեց-
կատեսիլ ըլլալուն համար, ի՞նչ սխալ
կարծիք. Պօլսոյ մէջ, մանաւանդ նեղ
փողոց եղած տեղերը ինչպէս . . .

. . . Հրդեհ մը պատահելու ժամանա-
կը, տանտէրք բոլորովն կը խնդան և
շատերն աղօթող են տուններնին պրե-
լու, ի՞նչ պատճառ, մինակ տեղերնին
աւելի ստակ ընելուն, վասն զի հրկիւ-
ղութենէ ետքը նեղ փողոցներն կը
լայնան և անեղ փողոցներն կը բացուին
և գիրքերն ալ անշուշտ կը գեղեցկանան:
Վերջապէս մարդս ճշմարիտ, բնական
և արուեստական պիտոյքներ ունի.
ահա, այս այն գիտութիւնն է որ մե-
զի կը սովորեցնէ զանոնք որոշել, պատ-
շաճ կերպով բնական պիտոյքներն գոր-
ծածել և արուեստականներէն ալ հե-
ռու կենալ, որոնք շատ անգամ վնա-
սակար են:

Այն գիտութիւնը որուն վրայ
մինչեւ հիմայ իօսեցանք յունական
բառէ մը (hygiene) ելած է որ կը նշա-
նակէ առողջութիւն, այսինքն մարդուս
այն վիճակը զորն որ կ'ունենանք եր-
բոր մեր մարմինը կազմող բոլոր ան-
դամները ամենայն ազատութեամբ և
ըստ կանոնի իրենց պաշտօնը կը կատա-
րեն, սկիզբէն մինչեւ հիմայ եղած
փորձերն, զորոնք ամեն անհատ կրնայ
ընել ուղած վայրկեանը և ուսկից կըր-
նայ հասկնալ թէ առողջութիւնը պա-

հելու համար պիտոյքներուն շատերն փնտաւար, շատերն օգտակար և ու մանր ալ անտարբեր են. ուրեմն այս ամեն պիտոյքներէն օգտակարը որոշող և փնտաւար եղողներէն հեռու կե- նալ սովորեցնող գիտութիւնն է այս, որն որ պիտի ըլլայ մեր աշխատութեա- նը բուն իսկ նպատակը:

Թժկականութեան վերաբերեալ գիտութեանց մէջէն միայն այս է որ ամեն մարդ կրնայ հասկնալ և միան- գամայն ամենուն ալ օգտակարը:

Այս գիտութեանը ուրիշ սահման մըն ալ կրնանք տալ « Կենաց սովորական գիտութիւնը » վասն զի այն է որ մեզի կը սովորեցնէ զանի ունենալ, պահել և խնա- մել և զանազան նկատմամբ կը միանայ փիլիսոփայութեան և բարոյականի:

Եր մարմինը կազմող բոլոր ան- գամները ազատութեամբ, կանոնա- լորութեամբ և ներգործութեամբ ե- լեք գլխաւոր պայմաններու մէջ կա- տարուելուն համար, այն պայմաննե- րուն համար կ'ըսեմ, որոնցմով պիտի ունենանք երկայնակեցութիւն և եր- ջանկութիւն. ուստի պէտք է որ նուրբ և բազադրեալ մեքենայի մը անիւնե- րուն նման, միշտ խնայուի, պահուի իրենց կազմուածքին և զգայութեան եղանակին յարմար և իրենց բնական շարժմանց համեմատ. այսինքն իրենց պաշտօններուն նպատակին և բնու- թեան. մէկ խօսքով ամենայն պարա- գայի մէջ անոնց յարմար սնունդ մը տալ, ուսկից կը հետեւի ուսանիլ մեր կազմուածքը և անոր հետ յարաբերու- թիւն ունեցողներն:

Ուրեմն մարդուս և անոր հետ յա- րաբերութիւն ունեցող բոլոր մարմ- նոց ուսումը, ամենաօգտակարն կըը- նամ ըսել, զի անկից կախումն ունի մեր երջանկութիւնը:

Նախնի Յոյներն շատ աղէկ կը ճա- նաչէին այս գիտութեան հարկաւորու- թիւնը, որոնք զանի իբրեւ չաստուած

կը պաշտէին, անոր պատուոյն համար արձաններ, տաճարներ կը կանգնէին:

Եթահասակ և գեղեցիկ կ'ին մը, գլուխը պսակ, աջ ձեռքը գաւաղան մը, վրան օձ մը պրլլուած (նշան բժշկու- թեան չաստուածին) և գլուխը ծռած որ կ'ուղէ խմել ձախ ձեռքը բռնած առողջարար յատկութիւն մ'ունեցող գաւաթ մը գեղ:

Հռովմայեցիք ալ որ նախնի բնա- կաց ամենէն լուսաւորեալներն կրնան համարուիլ, Յոյներէն աւելի պատիւ- ըրած էին այս չաստուածին:

Ասոնց մէջ մեծ պարտաւորութիւն մը սեպուած էր անոր պատուիրանը- ները պահել և հնազանդիլ անոր օրի- նացը, ասոնց համար առողջութիւնը ա- ռաքինութեանց մայրն համարուած էր, վասնորոյ քաջ և ուժով մարդիկն իրենց համար շատ սիրելի էր և հետե- լաբար անարգելի էին տիարք: Այս անուանի ժողովրդոց համար Ա. առա- քինութիւններն էին չափաւորու- թիւն, յարատեւութիւն, քաջութիւն և հնազանդութիւն. շատ զգուշաւոր էին իրենց զաւկները ամենայն կերպիւ- կրթել, մարմինը զօրացնելու ամեն մի- ջոցներն կը գործածէին և այնպիսի սու- վորութիւն մը կուտային մարմնոյն, որն որ ամենաձախորդ պարագայից մէջ անդամ չէր նեղուեր:

Արդէն Հռովմայեցւոց անհամար հնութիւններն, ինչպէս ջրոց համար յատուկ տեղերն, քաղաքաց և օգին մաքրութիւնը պահելու համար ունե- ցած խնամքնին և օրէնքներն, մաքրու- թեան յատկութիւնը որ կը տիրէր ի- րենց և իրենց հետ յարաբերութիւն ու- նեցող առարկայից վրայ, ինչպէս տուն, փողոց, զրօտարան, եկեղեցի, հիւան- դանոց և այլն և ուր կը թողուս այն անհամար երեւելի հնութիւններուն շատերը որոնք կը ծառայէին մարմնոց ամեն կերպ կրթութեանը համար. ա- հա ասոնց և ասոնց նմաններն արդէն

բաւական փորձեր են այս անուանի թողութեան մէջ այս գիտութեան յարգը ինչ աստիճան յառաջ գացած էր և ինչպէս հասկնուած էր անոր օգտաւ կարութիւնը թէ ընկերական և թէ առանձնական վիճակի մը համար :

Այս նկատմամբ, մենք, ընդդէմ մեր լուսաւորութեան և յառաջագիւ մութեան, ոչ մէկ վայրկեան մը այսպիսի հարկաւոր նիւթոյ մը վրայ խորհած ունիմք, այն նիւթը կ'ըսեմ, ամենա օգտակարն . զի անկից կախումն ունի մեր կեանքը և երջանկութիւնը :

Աստի սկսինք մենք ալ այս սկզբ քանցն համեմատ վարուիլ և պէտք եղած միջոցներն ձեռք առնեմք մեր և հետեւաբար հասարակաց բարելաւութեանը համար . այսպիսի ժամանակ մը, փառք նախախնամողին որ ամենուն խորհրդածութեան նպատակն է Ազգիս մանկտիբը կրթել :

Սեր Ազգին սցփմեան վիճակը փոքրիկ դասաւորութիւններու կարօտութիւն ունի, Վիրգիլիոսի, Հոմերոսի . . . վսեմ գործերն դեռ մեր գլուխներուն համար չեն, այս կէտին վրայ առաւել չըխօսելուս պատճառն այն է որ իմ Աշխիւ Եղբորս Հայաստանի կողմն եղած ժամանակը ինձ գրած մէկ նամակը տղոց հասարակ ընթերցմանը վրայ ընտիր խորհրդածութիւն մը ըլլալուն և յուսալով որ հասարակութեան ալ օգտակար կրնայ ըլլալ, քիչ ատենէն տպել տարու գիտաւորութիւննիս (որն որ իմ միակ մտիթարութիւնս պիտի ըլլայ իր քաղցր յիշատակը անմահ պահելու) զիս կ'արգիլէ :

Եւ կը յուսամ որ այս տեսակ դաս մըն ալ համառօտ կերպիւ շատ պէտք ունի Սեր Ազգին վիճակը : Օր կրնամ ըսել ամենայն համարձակութեամբ որ այսպիսի գիտութեան մը ուսումը առ հասարակ ամեն արհեստաւորի, ամեն աստիճանի և զանազան վիճակաց տէր եղողներուն պէտք է, մէկ խօսքով մարդ

եմ ըսողին ամենաօգտակար գիտութեանց ամենագլխաւորն կրնայ համարուիլ, ինչպէս,

Ա. Անշուշտ հասարակաց առողջութիւնը և խաղաղութիւնը պահելու պաշտօնն ունեցողներն անպատճառ գիտնալու են :

Բ. Ամեն տեսակ ուսուցիչներն և դաստիարակներն որոնց պարտաւորութիւնն է իրենց աշակերտաց սնունդը կանոնաւորել, ընտանի ընել զանոնք այնպիսի կրթութեանց և ուսմանց ուրոնց բուն իսկ նպատակն պիտի ըլլայ զանազան անդամաց կատարելութեան վիճակն առաւել, փնասակար սովորութեանց դէմն առնել, ըստ պարագայից զօրացնել կամ բարեխառնել այն ինչ անդամաց չափազանց զօրութիւնը և ամենայն կերպիւ զգուշանալ ջղային զօրութեանց դրոյդումը կամ գրգռութիւնը որոնք մարդուս մարմնայն կողմն ածքին փնասակար հետեւութեանց առիթ կուտան :

Գ. Ճարտարապետք, որոնց գործն է ամեն տեսակ շինութիւններ ընել, ինչպէս տուն, գարոց, եկեղեցի . . . Թատրօն . . . որոնց մէջ օգը շուտով կ'ապականի, ուրեմն որն է այն գիտութիւնը որ անոնց պիտի սովորեցնէ թէ ինչ դրութիւն տալու են իրենց շինութեաներուն, որոնք կարող ըլլան ըստ ինքեան, դիւրութեամբ և ըստ բաւականի լուսաւոր, տաք, օդաւոր, խոնաւութենէ և ամեն տեսակ օգը պահանիչ պատճառներէ հեռու ըլլալ, վերջապէս պէտք չէ որ և իցէ չէնք մը գեղեցկատեսիլ, առողջարար, հաստատ և տնտեսական ըլլայ :

Դ. Այն տեսակ աշխատաւորներն որոնց գործը ըստ ինքեան վտանգաւոր է, ինչպէս մետաղագործ, հանքահան . . . որոնք պէտք է որ գիտնան թէ ինչպէս իրենց արհեստէն ծագած վտանգներուն դէմը կ'առնուի կամ անոնցմէ ազատ մնալու միջոցներն :

Ե. Պէտք չեմ համարել դուրսերէն թէ ամեն կարգ Եկեղեցականք, բա- հանայ, վարդապետ և բժիշկք պէտք ունին այս գիտութեանս. ա- ռանց ասոր երկուքն ալ իրենց բարձր պաշտօնը չեն կրնար ըստ կանոնի վա- րել :

Վերջապէս մարդս, որ արհեստե- կամ ինչ վիճակէ ըլլայ՝ հարուստ, աղ- քատ, Եկեղեցական, աշխարհական, տէր, ծառայ քանի որ իբրեւ մարդ՝ իրենց առողջութիւնը գինը կը ծա- նաչեն, պէտք չունին ուրեմն այս տեսակ գիտութեան մը :

Ուրեմն պէտք է կամ անդգայ կամ իր անձին թշնամի ըլլալ այսպիսի ու- սում մը անարգելու համար, որն որ ոչ թէ միայն մեր գոյութեանը բոլոր ե- րեւոյթներն կը ծանցեն, հասկա նաեւ այն բարձր գիտութիւնն է որ մեզի կը տոլրեցնէ բոլոր այն սկզբունքներն, ո- ռոնք կ'օգնեն թէ ֆիզիքապէս, թէ բա- րոյտապէս լուսաւորել զմեզ, մեր տղաքը և հետեւաբար մեր տեսակը :

Այն որ անտարբեր է իր առող- ջութեանը վրայ ինչ աղէկութիւն պիտի ընէ և կրնայ ընել երբոր ընտանեաց տէր ըլլայ իւր կնոջը, զաւակացը, և հայրենեացը երբոր ըստ պատահամբ Ազգային կամ Քաղաքական պաշտօնի մը տէր ըլլայ, անտարափայ ոչինչ :

Անչեւ հիմայ, ոչ փիլիսոփայ, ոչ բարոյագէտ կարող եղած են ցուցնել առանց ասոր միջնորդութեամբ, թէ երկայն և քաղցր կեանք մը վարելու, ցաւէ և զանազան նեղութիւններէ ազատ ծերութիւն մը և վերջապէս ա- ռանց տառապանաց մահ մը ունենալու համար, պէտք է հետեւիլ խոհեմու- թեամբ և ճանաչել մեր բոլոր ֆիզի- քական, իմացական և բարոյական կա- րողութեանց օրէնքներն և հետեւաբար հանդարտ պահել մեր խղճմանքը, այն անաչառ վիշտ, մեր բոլոր գործոց հաւատարիմ հայելին :

Ուստի կը յուսամ որ բաւական կարող եղայ հասկնել Ազգայ ընթեր- ցողացս այս գիտութեան ինչ ըլլալն և հետեւաբար անոր օգտակարու- թիւնը :

Քաջ համոզուած ըլլալովս մեր Ազ- գին ներկայ և ապագայ վիճակին հա- մար այսպիսի թերթի մը հարկաւորու- թիւնը, ինչպէս ուսումնական Ազգա- սիրաց շատերն ալ կը վկայեն, որոնց դեմ ունեցած երախտագիտութեանս նշանը ցուցնելէ չպիտի դադարիմ և յայտնել անոնց իմ սրտիս խորին զգա- ցումները, որոնց խրախուսիւն վեր- ջապէս կարող եղայ նպատակիս հաս- նիլ և սրտիս փափաքը լեցնել :

Քաջայայտ եմ որ ըստ նոր Սահմա- նադրութեան ուսումնական և քաղաքական Ժողովներն ալ իրենց նիստերուն համար անցուցած ժամանակնուն մէկ մասն ալ այս տեսակ օգտակար նիւթոյ մը վրայ խորհելէ չպիտի դադարին, որոնց նպա- տակն է Ազգին վիճակը բարելաւել, պէտք եղած միջոցներն գործածելով և գործածել տալով :

Ամենայն ճշմարտութեամբ կը խոս- տովանիմ որ այս ձեռնարկու եղած պաշտօնս ինծի համար շատ հեռու բան է, բայց իմ Ազգասիրական փափաքս և զիս հանգիստ չթողելով և իմ հայրենակից և հայրենասէր բժշկացս վրայ ունեցած հաւատարմութեամբս քաջալերուելով, սկսայ յառաջ տանիլ այս պաշտօնը, որոնք իրենց ազնիւ սրտի նշաններն ցուցնելէ և պէտք ե- ղած օգնութիւններն ընելէ չպիտի դա- դարին :

Ահա այս է մէկ խօսքով 23 տարե- կան Հայ պատանեւոյ մը իւր Հայրեն- եացը համար ունեցած պարտաւորու- թեանցն մէկ փոքրիկ նշանը :

ԸՆԹԵՐՑԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԸՍՏ ԱՌՈՂՁՈՒԹԵԱՆ

Ինչպէս որ մարդու մարմինը, նոյն պէս ալ ուղեղն ամեն պիտոյքներն ունի, ուստի պէտք է որ զանի անփոյթ և դանդաղ վիճակի մը մէջ պահենք :

Երբոր մեր մարմինը շարունակ աչխատի, կը հոգնի, ահա ընթերցողութիւնը որ կարող է զանի հանգստացնել : Ինթերցողութիւնը այնպիսի զբաղում մ'է, որուն մէջ շահ և միանգամայն ուրախութիւն կը գտնանք երբոր յարմար ժամերուն մէջ ընեմք, օգտակար գրեանք կարդալով :

Փառք յայտնիսմովին որ երթալով ընթերցասիրութիւնը մեր Վզին մէջն ալ յառաջ կ'երթայ, շատնալով օր ըստ օրէ օգտակար գրութիւններն, զորոնք կարդալու եմք ոչ թէ միայն մեր ընկերէն աւելի պատուաւոր երեւնալու դիտաւորութեամբ, հապաճաշակաւ և օգտակարութեամբ :

Երգեօք պիտի ունենանք այն երջանկութիւնը տեսնալու որ ամեն կարգի գործաւորք անգամ իրենց հանգըստեան ժամերուն պիտի կարգան բարձր ձայնով, իրենց կնոջը և զաւակացը համար, նոյնպէս աղան ալ իր ծնողաց զբաղեալ ժամերուն մէջ, և երանի որ կարդացուած գրոց նպատակն ըլլային սովորեցնել զորօրինակ բոլոր անասնոց սովորութիւնները, բնական պիտոյքները և կեանքը, որոնց ընթերցումը որչափ օգտակար ըլլալն շատ աղէկ հասկցուած է, մանաւանդ առողջութեան նկատմամբ : Եւ բաւաւ կան ժամանակ այս տեսակ գրեանքն կարդացուելէն ետքը, անոնց վրայ խօսիլ, դատողութիւններ ընել և այս ալ հանգարտութեամբ, առանց կրի, այս տեսակ ընթերցում մը պատճառը տար նաեւս մտաց փոքր ինչ նեղութեան մը, անհանգստութեան մը և միանգամայն բուռն ալ չի խռովիր :

Այն խումբ մը կեղծ և սիրոյ վրայ եղած պատմութեանց ընթերցումը, որոնք ամեն կերպ սոսկալի դէպքերն մեր աչքին առջև բերելով կը հոգնեցնեն մեր ուղեղը և մարմինը և քանի որ յաճախեցք աւելի հետաքրքիր կըլլանք վախճանը առնելու համար, սոյն աղագաւ կերպով մըն ալ ժամանակնուս մէկ մասն պարտապանցած կըլլամք : Այն զանազան պատմութիւններն որոնց ամենն ալ մէկ ճշդութիւն մը չունին, ինչ օգուտ կրնան ունենալ մեր խնայականութեանը և խղճմտանքին. վասն զի կրնամ ըսել որ այսպիսի գրոց ընթերցումը այնքան ֆիաստակար կրնայ ըլլալ մարդու մտքին օրքան որ ասպականեալ օդ մը կամ պէտք եղածէն քիչ կամ դժուարամարս սնունդ մը մարդու մարմնոյն, ոմանք կ'ապականեն արիւնը և առողջութեանը կը ֆիաստեն, ոմանք ալ ուղեղը կը խռովեն և կը մոլորեցնեն մեր սիրտերը :

Ինչպէս որ բաց օդի մը պտտելն աղէկ է հանգստեան ժամերուն մէջ, անանկ ալ ուղեղին յարմար կըթուլիւններն տալէ հեռու կենալու չենք :

Իրաւէ և քննէ բոլոր տեսած տուն կերդ և կանանկեղէններն, որոնցմէ շատերն մեր սնունդին, շատերն մեր հիւանդութեան և շատերն ալ զմեզ սնուցանող անասնոց իբրեւ սնունդ կը ծառայեն :

Աւելի օգուտ կրնաւ քաղել մի և նոյն խորհրդածութիւններն և քրննութիւններն անասնոց վրայ ընելով :

Իրաւեւս արդեօք պարանելու ելած ժամանակդ եղն մի, որն որ ատդին անդին դաշտին մէջ խոնարհաբար և հանդարտամտութեամբ խտտերն զատելով կ'ուտէ, կնոջ մը կամ տղու մը առաջնորդութեամբ :

Եւ աւտուռն դեռ ախտէն չելած, ըստ բնականին կաթն կուտայ . . . մէկ խօսքով այս և ասոր նման անասուն մը մինչև անգամ մեռնելէն վերջը

մարդու օգտակար ծառայութիւններ կրնայ ընել, ինչպէս միւր, մարմը, ու կորը, եղջիւրը . . . Մհա այս տեսակ զբօսանքէ մը ետքը աւելի ուրախութեամբ պիտի բանաս կարգալուայն գիրքերն որոնց նպատակն է սովորեցնել ինչ որ կայ և կ'ապրի :

Աւ ուշադիր եղիր այն անասնոց շատերուն պատմութեանը թէ իրենց կեանքը և առողջութիւնը պահելու համար, ինչ կերպ միջոցներ կը գործածեն, թէ բնակութեանց կերպերն, թէ ձմեռուան համար ժողոված կերակուրներնու համար քաշած նեղութիւններն և թէ ինչ է ասոնց նպատակը :

Ուրեմն մենք ալ կարգալով այս տեսակ օրինակներն մենք ալ նմանինք աւննց, աշխատինք երիտասարդութեան ժամանակ, քաղցր և հանգիստ ծերութիւն մը ունենալու համար, որն որ մեր ձմեռն է, որով միանգամայն առողջութիւնն պահած կ'ըլլամք, սկիզբէն ի վեր միտքերնիս հանգիստ և ուրախութեան մէջ պահելով :

Ոհ, որչափ օգտակար և անհամար օրինակներ կրնամք գտնալ բնութեան մէջ, ինչ աղէկութիւններ չկայտի քաղենք երբոր բնութեան հրաշքներուն վրայ խորհելու ըլլանք, յաճախ կարգալով այն մեծ գրքին ամեն կողմերը, որն որ առանց ստակի ամենուս բաց է և միանգամայն ամենն ալ կրնան հաւկրնալ, որով մարդս աւելի երջանիկ պիտի գտնար զինքն չորս բոլորովը եղածներն և ապրողներն հասկնալով և սովորելով թէ ամենքն ալ ինչ բանի կը ծառայեն :

ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

ԸՍՏ ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ

Հարստութիւն բառը, իւր ամենապարզ նշանակութեամբը կը ցուցնէ մարդու համար բոլոր արժէք ունեցող նիւթոց շատութիւնը : Հարուստ կը կոչուի զանազան որոնք իրենց առաւելութեամբը ուղածնին կրնան ընել, գոհ ընելով իրենց ճաշակը ամեն տեսակ միջոցներն ի գործ դնելով : Հարստութիւնը, ըստ ինքեան մեծ աղէկութիւն մի է, բայց շատ գէշութեանց ալ պատճառ կրնայ ըլլալ օգտակար ձեռքերու մէջ չըլլալով :

Որքան որ հեշտութիւնը օգտակար և շահաւետ է մարդու, այնքան ալ առատութիւնը, զեղիսութիւնը, որոնք առաւել հարստութեան մը հետեւանքներն են, շատ վնասակար է :

Թէ որ աղքատութիւնը միշտ կը նեղէ թշուառը, իւր ամեն տեսակ պիտոյքներէն հեռու կեցնելով, ընդհակառակն հարստութիւնն ալ բնականէ գուրս վաժապանաց պատճառ կուտայ : Մէկը կը տանջուի զրկումէ և կը նեղուի, միւսն ալ կը հոգնեցնէ մարմինը իր առատութեամբը :

Որով ուշ կամ կանուխ տհաճութիւն կամ զգուանք և անտարբերութեան պատճառ կուտայ : Ուսկից հարուստը կը պարտաւորի զանազան պիտոյքներ ստեղծել, անանկ որ անոնց ալ սովորելով, կրկին ուրիշներն փրնտուելու կ'ենեն, ահա այս պատճառաւ հարուստին քով անհաստատութիւն և հետեւաբար անկանոն կեանք մը, որուն առողջութեան որքան վնասակար ըլլալն լաւ հասկցուած է :

Այն աղաղաւ իմացականութեան և շարժման ծառայող անդամներն ալ յաւիտեանս ծուլութեան և հանգրստութեան մէջ գտնուելովն միւսանդամներն ալ բնականէ գուրս ուժ կ'առնուն և կը մեծնան, անանկ որ

կազմուածքին մէջ անհամեմատութիւն մը կը մտնայ, որն որ ծնունդ կուտայ մարդուս առողջութեան և բարոյականութեանը դէմ վնասակար կրից և սովորութեանց :

Ի՞նչ կը գտնուի այս տեսակ բնաւորութիւն մը ունեցողին քով, նիւթական աշխատութեանց անտարբեր կամ բոլորովին ծոյլ. ամեն բանէ ելել իրեն համար հաճոյ երեւցածներն են զանազան զուարճութիւններն, մանաւանդ . . . որով ենթակայ կ'ըլլայ բոլոր այն հիււանդութեանց կամ անհանգստութեանց որոնք պատճառ կուտան կենսական զօրութեանց անհամեմատութեանը, արեան ասրականութեանը և շատութեանը, զանազան տեսակ ջղային հիւանդութեանց . . . և ի՞նչ կը տեսնուի բարոյականի կողմանէ, բոլորովին բնդհակառակն ինչ որ աղքատին քով. թշուառութիւնը մարդս կը խոնարհեցնէ և առաքինի կ'ընէ, բայց հարստութիւնը ծնունդ կ'ուտայ անձնասիրութեան, ունայնասիրութեան, հպարտութեան և գոհունակութիւնն ալ սահման չունենար :

Հարուստին գլխաւոր և առաջին ուրախութիւնն է իւր շուրջը գտնուողներուն մէջ առաջին և ամենէն պատուաւորն երեւնալ, անանկին քով շողոքորթներու խումբեր գտնուելուն պատճառն է իւր հարստութիւնը. սոյն աղագաւ երեւելի բարոյագէտին մէկը ըսած է թէ « հարուստ չունին բարեկամ » որն որ իւր վիճակին համար թշուառութեանց առաջինը կրնայ համարուիլ :

Հարուստը իւր տղայութեան ժամանակէն պղտորեալ աւելի զուարճութեանց տալով զինքը, ժամանակ չունենար կրթութիւն առնելու և հետեւաբար օգտակարութիւնն ալ չդէար, և այս տեսակ աշխատութիւն մը իրեն համար անկարելի երեւնալով, ուսմանց և գրականական գիտութեանց կողմանէ բոլորովին տգէտ կը մնայ, և սրբան

որ նիւթական կիրքերն կը զօրանան, այնքան ալ դատողութիւնը և իմացական զօրութիւնները տկարանալով և որ կը նմանի այն ատենը տղայոց, որոնք պատճառ կուտան զանազան հիւանդութեանց և թշնամի երկայնակեցութեան :

Սակայն ճշմարտախօս ըլլանք արդարութիւնը գտնալու համար : Այս օր հարուստները բոլորովին նոյնը չեն ինչ որ էին առաջ, ունեցած հարստութիւնն յարմար կերպով գործածելու եղանակն սխալ անոնց մէջն ալ երջանկաբար ծնունդ առնել, իրենց զաւակացը ուրիշ կերպ կրթութիւն մը տալ ինչ որ իրենց հայրերը նոյնը ըրած չէին. մէկ խօսքով աւելի խնամք կուտան օգտակար կրթութիւններ տալով :

Նախապաշարեալները այնպէս կը հաստատեն որ գիտութիւնը անօգուտ և արհեստը անարգելի է. բայց ժամանակը չէ այնչափ հեռու ներկայէն թէ ծոյլ և տգէտ հարուստ մը որ պատուաւոր մարդ մը կը կոչուէր, ամենուն համար սոսկալի և անպիտան էակ մը պիտի երեւնայ. օր ըստ օրէ պատրաստութեան մէջ եմք, այնպիսի ժամանակի մը համար, ուր վերջապէս լուսաւորութիւնը խրճիթներուն, նոյնպէս հարուստ տանց մէջն ալ մանաւրով, որն որ բախդին բոլոր անհամեմատութիւնները պիտի հաւասարակշռէ. ինչպէս որ Աստուած ոտեղծած է զմեզ հաւասարութեամբ և ազատութեամբ ապրելու համար :

Այն ժամանակը ամեն անհատ հարուստ, աղքատ . . . իւր վիճակին համեմատ միտիթարութիւն կրնայ գրանալ, և ի՞նչ է այս միտիթարութիւնը սուղը, եթէ ոչ դաստիարակութեան աղնիւ և քաղցր սկզբունքները, որով մարդս թէ բարոյապէս, թէ ֆիզիքապէս իր վիճակին համեմատ պիտոյքներն հոգալով, ոչ իւր մարմինը այնչափ պիտի հոգնեցնէ, ոչ ալ իւր ու-

ղեղը . այսինքն պիտի ունենայ հանդարտամտութիւն որ մարդուս մարմննայն արողը-ի-նը պահող ամեն միջոցներէն Ա . ք կրնայ համարուիլ :

Աւրեմն , դուք ալ հարուստք , մտեցէք , նմանեցէք , այն աշխատաւորներուն , անոնք ալ ձեր եղբայրներն են . անոնց անցուցած ժամանակը ձեզի համար է , բոլոր ուժերնին ձեզ համար կը վատնեն , ձեր զուարճութեանցը և երջանկութեանը գործիքներն են . առանց անոնց ձեր հարստութիւնը ի՞նչ բանի կը ծառայէ . ուրեմն դուք ալ , միտարեցէք զանոնք , անոնց նեղ ժամանակին . առանց բարերարելէ մի դադարիք . զի դուք , ապահովեցնելով անոնց արողը-ի-նը , ապահով պիտի ըլլայ նաև ձերը , վասն զի գիտցած եղիք որ բարեգործութիւն ըրած ժամանակնիդ զգացած ուրախութիւննիդ որչափ օգուտ ունի ձեր կազմուածքին , բարեգործութիւնը այնպիսի դեղ մըն է , զորն որ ընդունողէն աւելի տուողը կը շահի :

Այ՛ մոռնաք նաև որ անոնց օգտակար ըլլալու ամենաշուտ միջոցն է զանոնք աշխատեցնել բաւական ապրուստ ճարելով , վարուիլ անոնց հետ բարեսրտութեամբ , խորհրդատու ըլլալ անոնց աշխատանացը , լուսաւորել զանոնք ձեր խրատներովը , քաջալերել ձեր ներկայութեամբը , երբեմն ալ թէ որ պարագայներն կը ներեն , քիչ մըն ալ աշխատիլ անոնց հետ , և այն ատենը միշտակ կրնաք հասկնալ թէ ի՞նչ աստիճանի օգուտ պիտի քաղէք և որչափ պիտի շահիք , ախորժակնիդ պիտի բացուի , հանգիստ քուն պիտի քնանաք , ըրած զուարճութիւննիդ աւելի օգտակար և զգալի պիտի ըլլան և բնաջինջ ըլլալով բոլոր սիրտնեղութիւններնիդ , զանազան հիւանդութեանց օգտակար դարմաններ պիտի գտնաք , ինչպէս ջրղային հիւանդութիւններ , եւ . . . գործածեցէք ձեր հարստութեան մէկ

մասն ալ առողջարար զբաղմունքներ ստեղծելու . մարդս 'ի բնէ ստեղծեալ է գործի և ոչ ծուլութեան . դաշտի և ոչ քաղաքի . մշակեցէք երկիրը , ծառեր տնկեցէք , հարստացուցէք ձեր պարտեղները զանազան պտուղներով , զարդարեցէք գոյնգոյն և անուշահոտ ծաղիկներով , որոնց տեսակը այսօր այնչափ շատ է որ ամեն անհատ իւր ճաշակին համեմատ կրնայ գտնալ :

Ահա կարծեմ թէ , չկայ ուրիշ աւելի աւելի ուրախաւիթ , բանաստեղծական , աւելի հեշտալի , աւելի արողը-ի-նը միջոցներ , որոնք արողը-ի-նը պահող դեղերուն գլխաւորներն կրնան համարուիլ :

Թէ որ 'ի բնէ այս տեսակ զբաղմանց ոչ մէկուն ճաշակ չունիս , ճանապարհորդութիւններ ըրէ , ընկերական վիճակի տէր , բարերարութեան և եղբայրսիրութեան գործիք եղիր , ահա , տեսակ մը աշխատութիւններ ալ , որոնք մարմնիդ զանազան կրթութիւններ պիտի տան , միտերդ ուժոյնալու , միտքըդ բանալու , որոնք աւելի հաճոյ պիտի ըլլան քեզ՝ արողը-ի-նը ապահովեցնելով , և հետեւաբար երկայնակեաց պիտի ըլլաս :

Այց ինչպէս որ 'ի բնէ անամուսնութեան վիճակին մէջ մնալու ստիպեալ չես , ինչպէս որ զգացողութիւնը , արողը-ի-նը , վերջապէս բնութիւնը կրտսիպէն զքեզ ընտանեաց տէր ըլլալ . ան ատենը բաղդիդ մէկ մասն ալ քու զաւակացդ համար վատնելու հարկադրեալ էս , հոս ալ նոյնպէս արողը-ի-նէ Կանոնները քեզի առաջնորդ պիտի ըլլան այս ծախքը ինչպէս ընելուդ , անանկ որ քու մահէդ ետքն ալ ձգած հարստութենէդ աւելի տեւուղական և հաստատ ժառանգութիւն մը տուած ըլլաս , ինչպէս ֆիզիքական և բարոյական դատարարականութիւն :

Այսն որոյ պէտք է որ անոնց տուած կրթութեանդ նպատակն ըլլայ արմա-

տացնել զաւակացդ սրտերուն մէջ
բարեգործութեան նուրբ զգացողութեան
թիւնները, վերջապէս բոլոր այն ազ-
նիւ առաքինութեանց սկզբունքները
որոնցմով աւելի սիրուն և պատուա-
ւոր պիտի երեւնան, անանկ որ դաս
տիրակութիւնն ալ տարածելով և
ծաւալելով անոնց իմացական զօրու-
թիւնները, լուսաւորելով զանոնք ճշ-
մարիտ սկզբունքներով. մէկ խօսքով
ամեն պարագայ, միջոց, օրինակ, խրատ,
դասատու և այլն, այսպիսի օգնութիւն-
ներ տալու զանց չառնել, որոնցմով
մարդս կ'ըլլայ առաքինի, քաղցր, սի-
րուն և հետեւեալ բոլոր
այն չար կիրքերն արմատախիլ առնե-
լով, անոնց կաղմուածքը ու ժողովներու
յարմար կրթութիւններն տղայոց մաս-
ղաշ հասակէն սովորել տալով, առող-
ջութիւնը ամեն կողմանէ այսինքն թէ
ֆիզիքայէս, թէ բարոյապէս բարեյա-
ջող պարագայից մէջ գտնուելով, ան-
վընաս պիտի պահէ, որն որ հարմու-
թեանց առաջինը կրնայ համարուիլ:

Վերջապէս առողջութեան կանոննե-
րուն հմուտ ըլլալովդ, բոլոր քու հի-
ւանդութեանցդ մէջ, գլխաւոր դեղե-
րէն առաջինը ծո-ծկալը-կիւնը գիտնալով
որով դեռ բժիշկը չեկած զանի գոր-
ծածելովդ կէս դարման պիտի գտնաս
կամ հիւանդութիւնը մեծցնելու պատ-
ճառ չպիտի տաս:

Ուրիշ անգամ այս կէտին վրայ ալ
զատ խօսելու պարտաւորեալ եմ, ա-
ռողջութեան կանոններուն ամենօգտա-
կարն ըլլալուն, մանաւանդ հիւանդաց
և հիւանդութենէ նոր ելողներուն
համար:

Դուք հարուստք, աղքատաց նման
չէք, անոնք շատ անգամ հիւանդ են
սնունդի քիչութենէ և տկարութեան
պատճառաւ. դուք, ընդհակառակն
չատակերութենէ, մանաւանդ կերպ-
կուրնիդ տեսակ տեսակ գորգուիչ և ար-
իւնը արականող նիւթեր ըլլալուն

համար. թէ որ առաջիններն զօրա-
ցուցիչ կերակուրներու և միջոցներու
կարօտութիւն ունին նէ, Չեղի ալ
ընդհակառակն արիւն առնել և բարե-
խառն դեղեր պէտք է. անոնք իրենց
մարմինը մաշած են զանազան անտա-
նելի աշխատութիւններով, դուք, սոս-
կալի և վտանգաւոր սովորութեանց
գերի ըլլալնուդ. ուստի քանի որ հա-
ւասարութիւնը կը սիրենք, գործով
ալ նոյնպէս վարուելու հեռու չկե-
նանք. մէկ խօսքով, աշխատեցէք, ա-
ւելի կրթութիւն տուէք ձեր մարմ-
նայն, աւելի քիչ կերէք սովորականէն,
սահման տուէք զւարճութեանց, ու
բով աւելի օղէկ կենցաղաւարութիւն
պիտի ունենաք և աւելի հանգիստ ը-
լլալովիդ. թէ ֆիզիքայէս և թէ բա-
րոյապէս աւելի առողջ և հետեւեալ
աւելի երկայնակեաց պիտի ըլլաք:

ԱՂՔԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԸՍՏ ԱՌԱՂՁՈՒԹԵԱՆ

Երկայն ժամանակէ ՚ի վեր կարծը-
ւած էր որ, բոլոր գործաւորները, ու
րոնց չքաւորութիւնը կ'ըստիպէ զի-
րենք գէշ տեղեր բնակելու, վնասա-
կար կամ քիչ սնունդ ունենալու, ան-
յարմար զգեստներ հագնելու, քաջ-
առողջ վիճակ մը կ'ունենան և հետեւա-
բար աւելի երկայնակեաց կ'ըլլան քան
զհարուստ:

Ի՛նչ սարսափելի և սխալ կարծիք.
Ընդգիտցի, Գաղղիացի, Ալալտիացի
. . . . մէջ եղած զանազան փորձերն
կը հաստատեն ընդհակառակն թէ այն
մարդիկն որոնք ուրախութեան մէջ
կ'ապրին, որոնց սնունդը առողջ և փո-
փոխելի է, բնակելու տեղերնին ընտիր
և օգաւոր, հագուստնին յարմար, տաք

¹ — Մեծն Բրիտանիոյ նախնի երեք թագաւ-
որութիւններէն մէկը, որուն մայրաքաղաքն է Էտիմ-
բուրգ, բնակիչք. 2,628,937. և կը բաժանի 55 քա-
ղաքի. 6 հիւսիսային, 14 միջին և 15 հարաւային:

և աշխատութիւննին ալ չափաւոր, աւելի քիչ անգամ հիւանդ կ'ըլլան քան զաղքատս. և աւելի կը դիմանան փոփոխելի հիւանդութեանց, որն որ չօլեոսայի, ժանախարի ժամանակ վաւերական փորձերն կը հաստատեն:

Վիլումս¹, որ շատ զբաղած է այս տեսակ փորձերն ընելու, վերջապէս գտած է Նարիդի համար հինգ տարւուան մէջ բռնուած հաշուոյն նայելով թէ երկու աղքատի համար մէկ հարուստ կը մեռնի:

Այսպէս բոլոր այն պատճառները որոնք աղքատութիւնը աւելնալու կ'առաջնորդեն, անիթ կ'ըլլան առողջութիւնը վնասելու, ցաւերը աւելցնելու, զանազան հիւանդութիւններ ծնունդ կ'առնուն և հետեւաբար մահ:

Բնդհանրապէս ինչ որ հանգստութիւնը կ'աւելցնէ, ամեն տեսակ կըրթութիւնները որոնք մարմնոյն յոժ կուտան, բարեխառն և դիւրամարս սընունդ մը, զանազան գործիքներու հրնարումը, ազատամտութիւնը, կանունաւորութիւնը, անտեսութիւնը, մէկ խօսքով ինչ որ հասարակաց և մասնաւորին հարստութիւնը կ'աւելցնէ և հետեւաբար երբոր այն առատութիւնը ընդհանուրին և մասնաւորին աղէկութեանը ծառայելու նպատակն ունենայ, պատճառ մարդու բարոյակաւնին ծաւալմանը և միանգամայն ընկերական վիճակին, որոնցմով հիւանդութեանց պատճառներն ալ պակսելով, հետեւաբար մեռնողներուն թիւն ալ կը պակսի:

Նրեւելի արանց զանազան քաղաքացի վրայ ըրած փորձերէն մէկ քանին հոս գնենիս օգտակար կը գտնանք, այս կէտին ճշդութիւնը աւելի յայտնի ընելու համար: ԺԳ. դարուն մէջ, արգիտութեան, թշուառութեան և միանգամայն բարբարոսութեան ժամա-

նակ, Նարիդի մէջ մեռնողներուն թիւը սա համեմատութեամբ էր. 1: 16-17: Նոյնպէս ԺԵ. դարուն մէջ 1: 23-26:

Բայց այսօր նոյն ժողովրդոյ վրայ մի և նոյն փորձերն կրկնուելով սա հետեւեալ հաշիւն գտած են 1: 32-34: Հնավաճառները, կարկառիչները (էսկիճի), ոստայնակները (չուհա) և բոլոր այն գործաւորները որոնք գիշեր ցորեկ աշխատելու ստիպեալ են, ահա այս աստիճանի և վիճակի տէր մարդիկն և արուեստաւորներն են որոնց մէջ մեռնողներուն թիւը շատ աւելի է և որ ըստ օրէ ալ աւելնալու վրայ:

Այս քննութիւններէն լաւ կը հասկըցուի որ քանի որ լուսաւորութիւնը աւելի կը տարածուի, այնքան ալ մեռնողներուն թիւը քիչնալու վրայ է, որ պատճառներուն ամենէն գլխաւորներն կրնան համարուիլ, դատախարակութիւն, հանդարտամտութիւն և հարստութիւն . . . :

Նիթիլեան¹ կղզիներուն մէջ սեւ գերեացի վրայ հաշիւ բռնուելով, որոնք ամենախիստ տէրերու իշխանութեան և անտանելի աշխատութեանց ներքեւ ընկճուելով գտած են որ հարիւրին 17 կը մեռնի:

Նոյն հաշիւը մի և նոյն ցեղէ հարիւր զինուորի վրայ բռնուելով, որոնց աւելի ինքանք տալով և քիչ աշխատեցնելով մեռնողներուն թիւը 14 կը պակսի այսինքն 100: 3-4: Ինչ ահուելի տարբերութիւն:

Նոյնպէս չօլեոսայի ժամանակ հարուստներէն մէկ հոգի մեռած ատենը աղքատներէն 17 հոգի կը մեռնէր:

Այսպէս աղքատութիւնը, որն որ մարդս տգիտութեան, անմաքրութեան, ծառայութեան, որն որ տեսակ մը գերութիւն ըսել է, այսպիսի դրութիւն մը, որ պատճառ կուտայ

1. — Բժիշկ և հիմնադիր անդամ Վաղղնայ Բժշկական ձեմարանի:

1. — Կղզի Նարիդի հարաւային լճերիկա. որոնց թիւն է 28. բնակիչք 5000.000. և կը բաժանի երկուքի մեծ և փոքր:

ալ աւելի սոսկալի հետեւութեանց , որ օր ըստ օրէ մարդու տեսակը կը վատթարացնէ անգագայ կերպով , որոնց ամենն ալ թէ ֆիզիքապէս , թէ բարոյապէս մարդս կ'այլափոխեն , ուսկից այն պիտի նեղութիւններ և վիշտեր որոնք զմեզ կը թունաւորեն , մեր բարոյականը ապականող զանազան մոլութիւնները , որոնք հետեւաբար մեր պատիւը կը վատահամբաւեն :

Ղբատաց շատերուն կազմուածքը հալեցնող հիւանդութիւններն են հետեւաբար տկարութիւն և նիհարութիւն , մորթի զանազան հիւանդութիւններ , որքիւն (ուշուղ) , խոլք պարանոցի (սրբաձա) , արեան և նոյն պէս միւս հեղուկներուն ապականութեան , գէշ և վնասակար կերակուրներէն , խոնաւութեան , օդին անմաքրութեան , անտանելի աշխատութիւններէն , զանազան ջրային ցրնցումներէն յառաջ եկած հիւանդութիւններն . չմոռնանք նաեւ ոգեշարժը մեղքեաց գերի ըլլալու չափ անդարմանելի սովորութիւնը :

Ի՞նչ աստիճան կրնայ ըլլալ աղքատի մը առողջութեան վիճակը , երեւակայէ մէկ անգամ անոր հին , աղտոտ և պատռտած հագուստները , աչքին լոյսը մարած , դէմքը տխուր , նիհար , մէկ խօսքով կարծես թէ երեսին վրայ կեանք չէ մնացած : Վարմոյն զանազան տճեւութիւնը , որ առաջ եկած է տեսակ տեսակ , ոտից ու ծնկից ծռութեան , վերջապէս վախճանութիւնը , տխրութիւնը նոյնպէս այն մոլութիւններն որոնք ինչ աստիճան մարդու բարոյականը կ'ապականեն , և որոնք ամենամեծ պատճառներ են իւր թշուառութեանը :

Ինչպէս , կեղծաւորութիւնը , որն որ մինչեւ ստախոսութեան կը հասնի , որկրամոլութիւնը , որուն առաջին պատճառն է շատ անգամ անօթի մնալն , որն որ Դժբաղբաւ հիննալով գէշ սո-

վորութիւն մը կ'ըլլայ : Վնասութիւնը , որ այս տեսակ թշուառներուն շատերը կամաւ կը խմեն իրենց նեղութիւնները և վիշտերը մոռնալու , շատերն ալ իրենց սոսկալի կրկն գերի ըլլալուն , սակայն և այնպէս շատ պարկեշտ և առաքինի աղքատներ գտնուած են և կը գտնուին ամեն տեղ , որոնք աշխարհիս ամենէն պատուաւորներն կրնան համարուիլ , ինչպէս որ իրօք ալ այնպէս է :

Վարդկային սեռին այս թշուառ դասը գրեթէ բոլորովին խմացականութեան կողմանէ տկար մնացած են , գրեթէ ամենքն ալ նախապաշարեալ , կը հաւատան կախարդութեան և ուրուաւկանաց , դատաւարակութեան սիրգբանցն կոյր մնալովն զանի ստանալու ալ կը դժկամակին , անցածին վրայ ամենեւին չեն խորհիր , նոյնպէս ապագային անհամբեր , մէկ խօսքով ագիտութեան սոսկալի հետեւանքներն տիրած են անոնց վրայ :

Նա հոս ալ նոյնպէս առողջութեան կանոնները կ'ընդմիջի որ և կը միանայ մարդկութեան , բարոյականի և քաղաքականութեան հետ , այս տեսակ թշուառութեանց դէմը առնելու կամ պակսեցնելու բոլոր այն գէշ հետեւութիւններն ամեն կերպ աշխատութիւն և միջոց 'ի գործ դրուելով :

Նա այս այն գիտութիւնն է , որ այս տեսակ պարագայից մէջ խորհուրդկուտայ մեզի , ինչպէս

Ա. Հասարակաց հարստութիւնը աւելցնելու բոլոր միջոցներն բազմապատկել :

Բ. Օճանազան դպրոցներ հաստատել , կամ եղածներն կանոնաւորել , ուր ամեն տեսակ գործաւորներ ապագային համար ունենալիք վիճակունդն յարմար կը թուի առնելով , ասանկով ժամանակին իրենց ունեցած աշխատութիւնները ծանր չըգալով , հետեւաբար առողջութիւնն ալ անմնաս պահած կ'ըլլան :

Գ. Հնարել զանազան գործեր և աչխատութիւններ, ամենաւն կաղնուածքին և յարմարութեանը համեմատ :

Դ. Մեն գործոց և աչխատութեանց կանոնաւորութիւն մը տալ և միանգամայն ուսուցանել անոնց տընտեսութիւնը ամենայն կերպիւ :

Վերջապէս օգնելով անոնց, օրէ օր հասարակաց ազեկութիւնը ապահով վիճակի մէջ պիտի ըլլայ, ուսկից պիտի հետեւի երկայնակեցութիւն :

« Սեկոմբի-մը իշտ-սո-մի-նը շապերոմ իշտ-սո-մի-նը պաքձաւ է :

Տղայ վրայ եղած խառ-իւններէն և պէտք եղած խնամքներուն պախառ-իւնէն յառաջ ելած գել-իւնները :

Մարդը-իւն վերաբերեալ ամենաբարձր խնդիրներէն մէկը որուն վրայ մինչեւ հիմայ խօսող մը չէ եղած, որն որ յիրաւի ամենուս ուշադրութեանը արժանի և քննութեան առնելու օգտակար կետերէն մէկն է. կ'ուզեմ խօսիլ այն խառութեանց և անհոգութեանց վրայ՝ որ անհամար տղաք զոհ եղած են և կ'ըլլան, ոմանք՝ իրենց ծընողացը անկրթութենէն, ոմանք՝ դաստառաց խառութենէն, վերջապէս ոմանք ալ անոնցմէ, որոնք տղայոց վրայ ուղղակի կամ անուղղակի իշխանութիւն մը ունին :

Այս տեսակ պակասութիւններէն ծագած սոսկալի գէշութիւնները, հիւսնողութիւնները, մինչեւ անգամ մահառիթ վտանգները զանազան օրինակներով ցուցնելովս կը յուսամ որ, թէ ծնողք և թէ տղայոց վրայ ամեն տեսակ իշխանութիւն ունեցողներն ուշագիւր ըլլալով այն նոր ուսմանը, ունեցած ընթացքին փոխելով, իբրեւ ծնողք, իբրեւ տէր կամ կառավարիչ ամենայն կերպիւ իրենց սարսափաւորութիւնները անթերի կերպով կատարելապէս պիտի ջանան :

Դաստառի մը անտանելի խառութիւնը, ագահ տիրոջ մը անգթութիւնը, դաժան մօր մը ատելութիւնը բաւական են փոքր տղայոց տրուած մարմնական պատիժներէն ծագած վտանգները հասկնելու :

Ստածէ մէկ անգամ այն խեղճերն, որոնք իրենց փափուկ հասակէն սկսեալ ամեն օր և գրեթէ ամեն վայրկեան այնպիսի սոսկալի խառութեանց գերի ըլլալով, ամեն տեսակ պիտոյքներէ զրկուելով, գեռ նոր կենդանութիւն առնելու մարմին մը, կարծես թէ երկայն նահատակութեան համար ստեղծուած, անանկ նեղութիւններ և վիշտեր կրելով, որոնց նկարագրութիւնը անկարելի են, մարմինը կը մաշեցնեն, խմացական զօրութեանց ըսկրզնական նշայնները կը մարեն և հետեւաբար իրենց գոյութիւնը կը համառօտեն. վերջապէս կը սարսափիմ ես այսպիսի բարբարոսական անգթութիւնները ծնողաց բնական զգայութեանց տալու :

Տղոց վրայ եղած խառութեանց և անհոգութեանց թիւը անհամար է, անանկ որ անկարելի է անոնց ձեւերը և կերպը նկարագրել, ինչպէս ազատակէն սկսելով, մինչեւ ձեռքի, բուռնի, սաքի, կոշիկի, հողաթափի, տեսակ տեսակ գաւազաններու, չուանի, խորազանի, թիակի, ունեւիքի հարուածներն և վերջապէս զանազան վերաւորիչ գործիքներուն ըրած վէրքերը : Ասոնցմէ զատ շատ անգամ այն խեղճ եակներն իբրեւ քար գետինը նետել, ասդին անգին քաշիւտել, կըսմրթել : Մեն կերպ պիտոյքէ զրկել, ինչպէս խնամոց պակասութիւն, անբաւական կամ դժուարամարտ սնունդներ, մութ և նեղ տեղուանք դնել, մարմնական կրքութիւն չտալ, ցուրտէն չխնայել և զանազան հնարքներով տղայքը խաբել և վախցնել, աւելի սոսկալիներն զո-

որոնք գրի առնելու կը դողամ, կարմիր երկաթով պրել, եփուն ջրի մէջ դնել խումբ մը խոտուծիւններ ալ կ'ըլլան որոնք յառաջ եկած են շատ անգամ բարկութիւն ըստած կիբքէն, ինչպէս մատուրնին կոտրել, ականջնին քաշել, մաղերնին փետտել. հասարակ անմաքրութեան յառաջ եկած գէշութիւններն, որոնք զանազան հիւանդութեանց առիթ տալով մինչեւ անգամ 'ի մահ կը զոհուին :

Այս տեսակ պակասութեանց զոհ եղողներուն շատը փոքր տղաքներն են և գրեթէ ամենուն պատճառն ալ ծընողքներն են :

Առանց բժշկութեան բարձր արհեստին հմուտ ըլլալու որ և իցէ խելացի անձ մը կրնայ մէկէն 'ի մէկ հասկընալ այս կերպ պակասութեանց տակ ընկճուած և ամեն կերպ պիտոյքէ զբոս կուած տղու մը երեսն նայելով. այն պիտիներն ընդհանրապէս գոյներնին նետած, բնականէ դուրս նիհար, առանկ որ կանխահաս զառամութեան մը բոլոր նշաններն կրնաս նշմարել, մարմնոյն գրեթէ ամեն կողմերը զառանգան ուռոյցքներ, դէմքերնին տըխուր, վախկոտ, ապուշ, անզգայ և աչուրնուն լոյսը մարած :

Այսպիսիներն մատնաւոր յատկութիւն մը ունին թէ շուտով իրենց ունեցած տխուր դէմքը կը փոխեն, երբոր զանոնք խնամելով պէտք եղած միջոցներն 'ի դորձ դրուին :

Այս գէշութիւններէն ծագած վնասները և հիւանդութիւնները անհամար են, ես մէկ խօսքով կրնամ հասկնել թէ մինչեւ անգամ ծիւրահան ախտին ենթակայ կրնան ըլլալ, որուն մինչեւ հիմա անդարմանելի հիւանդութիւն մը ըլլալն, ռամիկն անգամ գիտէ :

Կան նաեւ այնպիսի պատիժներ որոնք որչափ որ մահառիթ հիւանդութեան մը պատճառ չեն տար ալ

նէ, մարմնոյն վրայ մնայուն նշաններ կը ձգեն, ինչպէս տղոց ձեռքէն, կէս մէջքէն կամ պարանոցէն կախել, գետնի կամ անբաղուկ աթոռներու վրայ նստեցնել, 'նեղ և մութ տեղեր դնել անանկ որ ազատ չնշառութիւն մը չեն կրնար ունենալ. այս պատիժներէն ոմանք կապերուն տեղը մնայուն նշաններ կը ձգեն, ոմանք ալ մարմնոյն բնականէ դուրս տձեւութիւն մը կուտան :

Այս տեսակ պատիժ ընդունողներուն շատերն ուղղակի և առանց ժամանակ անցնելու կը մեռնին, ինչպէս սաստիկ հարուածէ մը սկաւառակին կոտրիլը, պարանոցէն կախուելուն համար նոյն կողմի ոսկորներն իրարմէ զատուելէն կամ այն պատճառաւ շնչառութիւնը բոլորովին արգիւրուելուն համար :

Ոմանք՝ ձեռքի սաստիկ հարուածէ մը կը մեռնին առանց արտաքին և ներքին նշան մը ցուցնելու. այս տեսակ պարագաներու մէջ մարմնոյն ոչ մէկ կողմը մահ պատճառող նշան մը չտեսնուիլը անկարելի կամ եղանկան բան մը չըլլնար սեպուիլ. ջղային պարզ ցընցումը՝ կամ թէ հարուածին սաստիկութեան ծագած անտանելի ցաւ մը մահ կրնայ պատճառել. շատ անգամ ալ այս տեսակ խոտուծեանց մէջ զոհ եղող տղոց գլուխն սաստիկ հիւանդացած կըլլայ, ինչպէս հոսումն արեան վերջապէս՝ ոմանք ալ ամեն կերպ պիտոյքներէ զրկեալ անխնամ մնալովնին, բոլոր կազմուածքնուն մէջ աստիճանաւոր այլայլութիւն մը կը մտնայ, որուն վերջին եզրն է մահ, թէ օրէ օր նիհարանալով կամ թէ ուրիշ հիւանդութիւն մը վրայ հասնելով :

Հա այս կերպ խոտուծեանց և անհոգութեանց տակ ընկճուող տղաքներն են, զորոնք ամեն օր կը տեսնանք յետին աստիճան նիհար, կազմուածքնուն ձեւը փոխուած և այլանդակ ձեւ

մը առած, որոնց համար ընդհանրապէս (սըսգայ) կ'ըսեն ռամկօրէն : Այսպիսիներուն գրեթէ շատերն, աւելն ալ չըսելու համար, խոյլք պարանոցի (սըրաճա) ըստած հիւանդութիւնն ունին :

Աւրեմն մինչեւ հիմայ նկարագրածէս կը յուսամ թէ բաւական բան հասկնելու կարողացայ, այս ունիմ որ այս փոքրիկ աշխատութիւնս ուշադրութեան տեղի տալով թէ ծնողաց, թէ դասատուաց և թէ որոնք ամենայն ջանիւք աշխատին պիտի այս կերպ սոսկալի և բարբարոս պակասութեանց դէմն առնելու : Այսպէս պատիւ ունիմ ծանուցանել Արգայ ընթերցողացս թէ ինձի մեծ պարտաւորութիւն համարած եմ ամեն ամսաթերթիս մէջ, այս ընդարձակ նիւթը զանազան ճիւղերու բաժնելով և ամեն մէկն զատ զատ առնելով մասնաւորապէս խօսիլ : Այս անգամ ուրիշ բան չեմ ըրած, հապա մինակ համառօտ կերպիւ եղած պակասութեանց և գէշութեանց ցուցակը առած եմ :

Աւտի, յառաջիկայ թուովս, սիրելի ընթերցողք, պիտի գտնան նախ տղու մը իւր ծննդեան օրէն մինչեւ խելահաս եղած ժամանակը ի՞նչ կերպ նայուելու է և ի՞նչ տեսակ մեղքի առնելու է, այս կէտին համար ծնողաց պարտաւորութիւնները և ըսածնիս հաստատութիւն գտնալու համար զանազան օրինակներ դնելու չպիտի դադրիմ :

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆԲ

ՅԱՂԱԳՍ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՍԵՌԻՆ

Մինչեւ հիմայ շատերն մարդկային տեսակը չորս տարբեր ցեղերու բաժնած են . յիրաւի երբոր առանց խորին քննութիւն և փորձեր ընելու, միայն արտաքին երեւթիւններն նայելու ըլլանք, մարդկային տեսակը զանազան ցեղի

կրնանք իրաւամբ բաժանել, ինչպէս, երբոր ճերմակ մը սեւի հետ բաղդատելու ըլլանք ի՞նչ մեծ տարբերութիւն չենք կրնար գտնալ . նմանապէս ուրիշ նշաններն ալ քննելով, այսինքն Դիմա Գճաճ Դոմիւնը, սիւսաւաւայ յետ, աւայ Խոպր-նախիւնը :

Իսկ, փառքը սաւորեալ դարուս, որ ամեն կերպ աշխատութիւններն և պէտք եղած միջոցներն ՚ի գործ դրուելով, այսօր բոլորովին ապացուցեալ է մարդկային տեսակին միութիւնը և այնքան դարերէ ՚ի վեր անընծանելի և ծանր կարծուած խնդիր մը այսօր ամենապարզ կերպով մեկնուած է . ինչպէս Պ. Պիէ-պը Պի-պըն¹ կ'ըսէ թէ անկարելի է ուրիշ կերպ մեկնութիւն տալ . քան թէ ընտանիքի մը ամեն մէկ անդամներուն երկրիս զանազան կողմերն բնակելնին, որ պատճառ տուած է մարդկային տեսակը զանազան ձեւի փոխելու, նոյնպէս առանձնապէս ընթերցողութիւնը, թշուառութիւնը, չքաւորութիւնը, աշխարհակալութիւնը, տեղափոխութիւնը, ագիտութիւնը և այլն, կարողացեր են ձևերն փոխել, դադարական վիճակ մը տալ, օտարացնել, այլափոխել և մինչեւ անգամ վատթարացնել, բայց ուշադրութեամբ քննելու ըլլամք, կը հասկնամք որ կամքն և աշխատութիւնը կարող են զանոնք դարմանել, ինչպէս օրինակներն ալ շատ են, թէ այն գաղթականներն որ ամենէն վատ համարուած են թէ ընկերապէս յարաբերութեամբ և դաստիարակութեան հղօր ղէնքով, թէ միմիանց հետ զուգաւորելով անոնց վիճակը բարելաւել, ահա այս պիտի ըլլայ մեր այս աշխատութեանը բուն իսկ նպատակը :

Իր գտնուի այսօր Կայրոսի² կամ Դա-

1. — Բժիշկ և անգամ Գաղղիոյ Բժշկական ընկերութեան :

2. — Քաղաք ՚ի Հիւսիսային Աֆրիկէ, Մայրաքաղաք Եգիպտոսի . բնակիչ 500.000 :

Տափուի¹ մէջ վիթխարի լճերացին, կարճահասակ և կոր թիթուլ խոտին, մաշուէկապոյն Նուբիացին, որուն գէմքն է գեղեցիկ, թիթը ուղիղ և փոքր, ալեւաններն գեղեցիկ և ճերմակ:

Ճերմակ և թափանցիկ մորթով Տափիլ, գանգուր մաղերով, տափակ թիթով սեւը, ձիթագոյն ֆէլսահ: Նոբիացի² նման սեւ, բայց երկայնահասակ արծառակալ Պէպո-էն³ և սաւայն բոլոր այս իրարմէ տարբեր մարդիկներն հազար տարիներէ ի վեր ապրած են իրարմէ թիչ հեռու կամ գրեթէ մի և նոյն երկրին մէջ. բայց մինակ Ներոտրոյի ցեղին զանազան ժողովուրդներն քննելու ըլլանք ինչպէս Վերմաւացին, Ռուսը, Սոմալիացին, Իտալիացին, Վադիլիացին, Նիգիլիացին, անատները պիտի զարմանանք այս ամէն մէկ ճիւղին զանազան պատկերներն, լեզուներն, սովորութիւններն անսնալով, ասկից զատ մի և նոյն երկիրը իր տարբեր բաժանմանցը մէջ շատ մեծ փոփոխութիւններ ցուցուցած է, ինչպէս օրինակի համար Պէժոնպալի⁴ Նիւպոլեյի մը հետ չփոթելն անկարելի է:

Ուստի այս նախընթացութիւններն ընելէն ետքը, սկսինք մեր ձեռնարկութեանը:

Գործը աւելի դիւրին ըլլալու համար, խնդիրնիս երեք տարբեր կետելու մէջ քննեմք. այսինքն. ֆիզիկական, բնաշխական և հոգեբանական նշաններով:

Հանապազօրեայ քննութիւն մը կըսէ Պ. Պոլէ-ը Պոպպոն, որն որ ամէն բժիշկ կրնայ ընել. շատ յարմար եկած է մարդկային սեռին միութիւնը բացատրելու, յիշատի շատ անգամ կը տեսնանք մի և նոյն ընտանիքի մէջ գե-

ղեցիկ, վաղեւագեղ և միանգամայն տգեղ տղաքներ, գլխոյն սկաւառակաց արտաքին կերպարանքը իրարմէ շատ տարբեր ձեւեր կ'սենեան, մորթին գոյնը տարբեր ինչպէս ճերմակէն մինչեւ դեղին և մթագոյն, որոնք աւելի միւս ցեղերուն կը վերաբերին. նմաւ նապէս իմացականութեան կողմանէ ամենախելացիէն մինչեւ յիմարը, սաւայն ոչ մէկուն խորհրդածութեանը պատճառ կամ առիթ է տուած այս անհամաձայնութիւնը մեկնելու. ուրեմն ինչպէս համար մարդկային սեռը ընտանեաց այս մեծ օրէնքէն կը զարաւուղի կոր:

Նոտարախոյս այն չորս գլխաւոր ցեղերն ձերմալը, Վե-ը, Դեղինը և Կոմիլը իրարմէ կը տարբերին, բայց պէտք չէ մոռնալ սա սկզբնական փորձը թէ բոլոր այս տարբեր ցեղերն կրնան իրարմով շատնալ, Պէ-Ֆոնի⁵ լսած բնաղնաւ կան վերաբերեալ այս նշանը, որն որ այսօր աներկբայելի է և կը հաստատէ մարդկային տեսակին միութիւնը:

Որչափ որ շատ ըլլան անասնոց մէկ քանի տեսակաց մէջ եղած յարաբերութիւններն և սրբան որ կարելի ըլլայ անոնց զուգաւորութիւնը, ուշ կամ կանուխ ամուլութիւնը կը հետեւի:

Սարգկային սեռին միութիւնը փաստելու համար, սերիչ անթիւ և օգտակար քննութիւններ յառաջ կրնամք բերել:

Օդին երեւոյթներէն ծագած երկրորդական և կենաց եղանակին վերաբերեալ կարեւոր աղբեցութեանց, ներքին պատճառաց, ժառանգութեան, զուգաւորութեան, սովորութիւններէն, ունակութիւններէն, օրէնքներէն:

¹. — Դամասկոս. քաղաք Սուրեստան. բնակիչ 140,000:

². — Գաւառ Սուրեւելեան Աֆրիկէ. բնակիչ 2,000,000:

³. — Վրանաբնակ Արաբացի, որ կը գտնուին Առաքանի անապատին մէջ:

⁴. — Բնակիչ Ալմանի. գաւառ յաւալայ:

⁵. — Երեւելի բնագէտ, իւր բարձր գիտութեամբ Գաղղիոյ Ճեմարանի անդամ, բնութեցաւ 1759 ին և նոյն տարին արքունի պարտեղին վերապրու անուանեցաւ. և գրեթէ բոլոր իւր կէտերը բնական պատմութեան ուսմանը մէջ անցուց, ինչպէս որ երեւելի է իւր գրութիւններով:

քէն, կրօնքներէն, ժողովուրդոց բարոյա-
կանէն և իմացական զօրութիւններէն
յառաջ եկած պարագայից խորին քըն-
նութիւնը կարող է մեկնել ֆիզիքական
նշաններուն մէջ տեսնուած անթիւ
զանազանութիւնները որով տարբեր
կերպարանք, ձեւ և գոյն ունեցող բո-
լոր մարդիկներն մի և նոյն ընտանիքի
մը ծննդեանը կ'առաջնորդէ :

Մարդկային սեռին միութեան այս
վարդապետութիւնը, որն որ Քրիստոս
նշուածեան և փրկիտփայութեան ամե-
նագեղեցիկ զարդերէն մէկն է, կամաց
կամաց սիրտերուն մէջ մտնալով և բո-
լոր խոչընդոտներուն դէմն առնելով
մարդկային օրինաց դասը կը մանայ :

Յայտնի է թէ մէկէն ի մէկ ան-
հաւատալի կ'երեւի, անկարելի է չը-
սելու համար, մի և նոյն գծի և մի և
նոյն ընտանիքէ համարել ձերձի մար-
թով, կար դէմքով, ըսն ճակատով,
յոյն կիսանկարով, արծուանկով, ուղ-
ղահայեաց ակռաներով կովկասեան
ցեղը, ախմարթով, գանգուր մաղե-
րով, վերի կողմը նեղցած ու ետ գացած
գլխով, ջախջախեալ քթով և երկայն
ծնօտով ախին հետ. բայց այս բազ-
մատութիւնը միշտ պէտք է և խնդիր-
նիս աւելի գիւրացնելու համար, մինակ
յառաջ բերեմք գեղեցիկին և ագեղին
պատկերներն և մութին մէջ թողումք
չլթային երկու ծայրերը միացնող մի-
ջանկեալ կարգը :

Կախ քննելը զանազանող ֆիզիքա-
կան նշաններուն Ա. ը այսինքն գոյնը :

Յիրաւի, ինչ մեծ տարբերութիւն
Գոթիկէ¹ կողմի Մանուսի նման սեւին
և Լերոսայի վարդապոյն ձերմակին
մէջ. բայց այս սոսկալի պատկերը կ'ըսէ
Պ. Լիլիան² բժիշկը որն որ Վիրիկէի
ամենահմուտ բնագետներէն մէկն է,
երկրին էն յետին կողմը կը գտնուի.
կեդրոնական Վիրիկէի բոլոր կողմերուն

մէջ ըրած իր երկայն պանդխտութեամբ
բը ուր 17 տարի անցուցած է, չորս
տեսակ սեւ գոյն ունեցողներ նշանա-
կած է և ըսած է նաեւ թէ սեւ գոյն
ունեցողներ աւելի տաք և խոնաւ եր-
կիրներու մէջ կը գտնուին :

Բոխապ (Երեւել Բժիշկ և Բնա-
գէտ) կը նշանակէ թէ Վիրիկէի մէջ չօ-
քոլատի, թուխագոյն և ալ աւելի
մթաղոյն սեւեր կան : Սեւալը կը
հաստատէ թէ Վիրիկէի և Մապիսի³
մէջ մի և նոյն մաղ ունեցող գեղին և
կարմիր սեւեր կան. վերջապէս նոյն հե-
ղինակը կը զուրցէ թէ հասարակածին
տակ ապրող ձերմակներ կան. ինչպէս
կալա Լաճյեղ⁴ :

Լյոպէս Լերոսայի ձերմակութիւնը
ունեցող մինակ սեւերն չեն, վասն զի
ինչպէս կ'ըսէ Տօմա զօրապետը թէ
Թոմա-Էլիէ⁵, Սաւապի⁶ ասպատակ-
ներն շատ երկիրներու մէջ ձերմակ են,
և մինչեւ անգամ անոնց մէջ կը գտնու-
նուին կապուսագոյն աչուրներով խարա-
եաշ կիներ :

Հիւէնին (Երեւել Բժիշկ և Բնա-
գէտ) նայելով, ասոնք ուրիշ երկիրնե-
րու մէջ առանց սեւերուն պատկերն
և գանգուր մաղերն ունենալով մար-
թերնին գեղին և սեւ է, գիտնալու
է ալ թէ ասոնք ուրիշ ցեղի հետ ա-
մենեւին չեն միանար. վերջապէս Լ-
պէլ⁷ Ուէմ-ը⁸ կը նշանակէ թէ Չի-
նաստանի կեդրոնական քաղաքներու
մէջ ձերմակ կիներ կան, որոնք բուն
իսկ Լերոսայեւոց կը նմանին :

Նոր քննիչներէն և բնագետներէն
Պ. Օսթիլիկ⁹ բարձր Բապիլի մէջ

¹. — Բնակիչք Մարեւելեան Վիրիկէ, Խափշառ
տանի գրեթէ բոլոր սահմաններուն մէջ կը գտնուին
և են վայրենի և պատերազմատէր :

². — Բնակիչ վրանաբնակ Վիրիկէի, որոնք երե-
ւելի են իրենց մարմին ձերմակութեամբը :

³. — Երկրագունտին ամենամեծ անապատը Մ-
րեւմտեան Վիրիկէ :

⁴. — Անգղիացի ձթնապարհորդ և երեւելի բնա-
գէտ :

¹. — Մեծ գաւառ Մարեւելեան Վիրիկէ :

գտնուող սեւերուն մարթին գոյնին վրայ սա հետեւեալ ծանօթութիւնն ներն կ'ուտայ Ուրվիւ անուն լրագրոյն միջնորդութեամբը :

Պ. Տ. Լլապին¹ խափշաց աշխարհին ամեն կողմը ճանապարհորդող, Պ. Քաթարֆաթին (Երեւել Բնագեպ) նամակ մը կը գրէ մարդկաբանութեան վերաբերեալ հետաքրքրական նիւթոյ մը վրայ « անասնական սնունդի մը՝ սեւերուն գոյնին վրայ ըրած ազդեցութիւնը » . Լլա երեւելի Վաղղիացի ճանապարհորդը կը նշանակէ թէ Լոբիայի հարաւային կողմի սեւերն որ մահն զատ ուրիշ բան չեն ուտեր, անկէ անանու գեղերէն աւելի սոյցծառ գոյն ունին : Յերաւի Քապիլի մէջ մահն գինը շատ բարձր է, բայց սեւերուն գրեթէ ամենն ալ մտաւաճառ ըլլալուն միշտ իրենց սնունդը մսեղէն է, որով ամենուն գոյնն ալ պայծառ է կին և մարդ, միանգամայն Հառապի² ցեղերուն նը շաններն և գանգուր մազերնին պաւ հերով :

Լլա իրողութիւնը, միշտ նոյն ցեղին մի և նոյն անգամաց իրարու հետ զուգաւորութիւն յառաջ եկած արեան տարականութեանը սեփականացներէն է, ո՛չ, ուրեմն Պ. Լլապին կարծեացը համեմատ իրենց մսեղէն սննդեանը տալու է, որոնք շարունակ արիւնալից մարմնաց մէջ կը սողան և կը շարժին . ուստի ամիկա այսինքն Գոյնը, մարդկաբանութեան վերաբերեալ ամենաբարձր խնդիրներէն մէկն ըլլալով, արժան է ամենայն ուշադրութեամբ փորձել և հաստատել :

Ուրեմն սեւ ցեղը զանազան գոյն կրնայ ունենալ, ինչպէս միւս ցեղերուն մէջն ալ շատ օրինակներ կրնամք

գտնալ սեւ ցեղին նման :

Խափշիկներուն մէջն ալ սեւ, մթին և գրեթէ ճերմակ կը գտնուին : Հրեայներն ալ ամեն երկրի մէջ իրենց յատկացեալ գոյնը չեն պահած, ինչպէս Եւրոպայի Լոբ-ժաթան գաւառաց մէջ ճերմակ են, Վերմանիայի մէջ մօրուսնին գեղնագոյն է, Լոբիայի¹ մէջ թխա գոյն, Քոլէն² երկրին մէջ, որոնցմէ շատերն հոն բնակութեան տեղի ըրած են մարթերին սեւ է, որքան որ ալ օտարի հետ ալ զուգաւորութիւն չունին :

Լոբիայի կը հաստատէ թէ Սաթաթի մէջ ճերմակ հրեայի գաղթականութիւն մը կայ, որոնք Հնդկաստանի մէջ Եւրոպացեաց հրեայ կը կոչուին . վերջնայէս Վերիկէի Հառապ ըստած տերութեանը մէջ սեւ հրեայներ կը գտնուին :

Եւրոպէս 18 դարէ ՚ի վեր նոյն ժողովուրդին մէջ գոյնի կողմանէ շատ փոփոխութիւններ մտած է, բայց Դիմայ Գծագրութիւնը, սովորութիւնները և գաղութարներն անփոփոխ և հաստատ մնացած են : Տօճա զօրապետը կը հաստատէ թէ սեւ կամ ճերմակ գոյնով, Սուտանի, Սահառայի երկիրներուն մէջ և վերջնայէս աշխարհի ամեն կողմ տարածուող հրեաներն մի և նոյն սգին և բնական շարժումն ունին թէ վաճառականութեան և թէ լեզուաց համար :

Ուրեմն Գոյնը հաստատ և սրտ նշան մը չէ, կրնայ տարբերիլ մի և նոյն ցեղին մէջ, մի և նոյն ազգի մը մէջ, մինչ չեւ տեղամ մի և նոյն բնասնիքի մը մէջ, ինչպէս շատ օրինակներ ալ կրնանք գտնալ բնասնի անասնոց մէջ :

Նոգամազնութեան հմուտ եղողներուն ամենն ալ կը վիպեն այսօր որ

1. — Երեւելի Եւրոպայի արեւմտեան թրքական, գրաւոր և քաղաքացեալ. ծնու Պէտանի մէջ 1637-1727 ին մեռաւ Լոբիայի. շատ երեւելի գրողութիւններ ունի :

2. — Գաւառ կեդրոնական Նիգրիտիայի մէջ, Նիգրիտիէ :

1. — Տերութիւն ՚ի հարաւային Եւրոպայ, Մայրաքաղաք Լիզպոն. բնակիչ 5.000.000 :

2. — Մեծ քաղաք Նիգրիտիայի-Հնդկաստանի մէջ բնակիչ 25.000 :

գոյնը ներկիչ բուռած նիւթէն (Pigment) կախումն ունի և որ կը գրաւ նուրբ բոլոր ցեղերուն մէջ և սրբան որ Լեւորոպայեաց մէջ շատ քիչ է, թէպէտ յայտնի կը տեսնուի ստեանց պտիւղներ ներուն վրայ, որոնք մարմնոյն ամենէն գունաւոր մասերն են : Պ. Ռո-մէնս օրինակ մը կը ցուցնէ Լճիւրի մէջ երկայն ժամանակ բնակող Գաղղիացի զինուորի մը սեւութիւնը և սոյն հեղինակն է որ մանրացոյցով անոր գոյութիւնը կ'ապացուցանէ, վերջապէս ինքն փորձով գտած է որ, թէ ճերմակ և թէ սեւ սաղմին (foetus) մէջ ներկիչ նիւթը ամենեւին (pigment) չկայ :

Ըստնոյմէ զատ շատ մը երեւելի բնագիտներ զանազան աշխատութեամբ և փորձով մորթին գոյնը այս նիւթէն կախումն ունենալը հաստատելէն ետքը ցուցուցած են որ ճերմակ ցեղին մէջն ալ այնքան քիչ չէ որչափ որ կարծուած է :

Մինչեւ հիմայ զանազան կերպով մեկնած էին գոյնին զանազանութիւնը, ինչպէս շատ տարիներ կլիմային և օդին տաքութեան ազդեցութիւններովը կը մեկնէին. յիշուի թէ որ Լո-մէ-ճէն¹ մինչեւ հասարակածին մէջ եղողներն բնակելու ըլլանք, կը տեսնանք որ երթալով մորթին գոյնը կը փոխուի, ճերմակէն թուխի, մթադոյնի և վերջապէս մինչեւ Սո-պալի² մէջ բոլորովին սեւի կը փոխուի. բայց թէ որ այս փոփոխութեանց պատճառը կլիման է նէ, նոյն պատճառներն մի և նոյն փոփոխութիւններն ընելու չէին ամեն տեղ : Արդէն Լեւորոպայի մէջ Լա-մէ-ճէն³ որոնց գոյնը թխային է, կը զարաւղին և

թէ որ ցրտութենէ յառաջ կուգայ ինչո՞ւ համար Իլլինպայ-ոյ⁴ մորթը ճերմակ, աշուրնին կապո-պակ և մազերնին խաբա-եալ է :

Ըստնոյմէ զատ շատ ուրիշ օրինակներ ալ ունինք, որոնք ամենայն կերպիւ կը հաստատեն թէ կլիմային տաքութիւնը ոչ մէկ յարաբերութիւն մը ունի մորթին գոյնին հետ : Ինչպէս, Լսիայի մէջ, Վրաց-ոյ և Լգերաց-ոյ (որոնք անուանի են իրենց մորթին ճերմակութեամբը) դրացի ժողովուրդներն այսինքն Քալմու-սներն⁵ որոնց մորթը մթադոյն է : Քալմուսներն⁶ դրացիքն (որոնց մորթը ճերմակ կամ գրեթէ ճերմակ է) այսինքն Եթի-⁷ բնակիչքն բնակելու ըլլանք իրենց կլիմային բարեխառնութեանը և լեռանց բարձրութեանը նայելով մորթերնին սեւ է, ընդհակառակն Պակիստանէն⁸, ասոնց դրացիներն որոնք աւելի հարաւային կողմը կ'ընին և դաշտերու մէջ կը բնակին, բայց և այնպէս մորթերնուն գոյնը այնչափ սեւ չէ : Լուսիտանիացիներն, որ Ժե. դարէն ՚ի վեր Կիւէի կողմերը և Ժ.Ձ. դարէն ՚ի վեր ալ Սօլա-մայի մէջ կը բնակին, ամենեւին մորթերնուն գոյնը փոխուած չէ : Սոյն երկիրներուն մէջ բնակող Լրաբացիներն, որոնք Լուսիտանիացիներէն շատ տարիներ առաջ հոն գացած են, սեւ գոյնը առած չեն :

Արեւմտեան օդին տաքութեանը և խոնավութեանը ըրած ազդեցու-

1. — Հիւսիսային տաքուցեալ Ռիկիմոսի կողմէն բնակիչները, որոնց թիւն է 36.000 .

2. — Ժողովուրդ վրանաբնակ, որոնք չորս ցեղի կը բաժնուին, Լսիայէն Ռուսիա անցան և ասոնցմէ 500.000ն ալ յետոյ Չինուսիային արեւմտեան կողմը գացին :

3. — Լահուռի Հիւսիսային արեւելեան կողմը կ'ընայ Հնդկաստանի Հիւսիսային քաղաքներէն մէկը, բնակիչ 450.000 և երեւելի է իւր լաւ վաճառակաւ նութեամբը :

4. — Տերութիւն Հիւսիսային Հնդկաստանի, սրուն մայրաքաղաքն է Քաթմանտու, բնակիչ 2.000.000 :

5. — Հարաւային Հնդկաստանի հին գաւառին բնակիչները, որոնց թիւն է 25.000.000 :

1. — Թագաւորութիւն Եւրոպա, որուն մայրաքաղաքն է Վաթիքանիա, բնակիչ 4.400.000 . և կը բաժանի 27 նախարարութեանց :

2. — Շատ աշխարհագրէտք տուած են այս անուանը Լիբիլիէի այն ինչ մասին որ կ'ընի կեդրոնական Նիգրիտայի կողմը :

3. — Բնակիչք Լադնիաի, Եւրոպայի Հիւսիսային կողմը, թշուառ, նիհար, որոնց թիւն է 68.000 :

թեանցը վրայ նոյն քննութիւններն ընել, վասն զի այս երկու տարբեր որ պիտու թիւններով ալ մի և նոյն բաներն պիտի գտնանք, ուստի կը հետեւի որ կլիմային և օդին ըրած ազդեցութիւններն միշտ երկրորդական են:

Ուրեմն ինչ բանի յատկացներու է գոյնին զանազանութիւնները, որով մարդուս տեսակը զանազան ցեղերու բաժնել ուզած են:

Այս տարբեր գոյներն, որոնց գլխաւորներն են սեւ-նիւն, կարմր-նիւն և ճերմակ-նիւն, որոնց պատճառն է ներկիչ նիւն¹ զանազան համեմատութիւններն որ կը տեսնուին խումբ մը առողջ և աճման զօրութիւնը ունեցող անասնոց մէջ. օրինակի համար. Հնդկաստանի մէջ ճերմակ, կարմիր և սեւ փղեր կը գտնուին, ահա Պ. Իդլաս-Օ-Քոյ Սէն-Հիւն² իրաւունք ունէր հաւատարմութեւ ներկիչ նիւն չըլլալն կամ ըստ մեզի քիչ ըլլալն (այսինքն ճերմակութիւնը) բնականապէս ճերմակ անասնոց կանոնաւոր վիճակն էր, նոյնպէս միւս երկու գոյներն:

Սեւ-նիւնը, նոյնպէս միւս երկու տեսակներն ալ մասնաւոր և ՚ի ծնէ կրնայ ըլլալ, ինչպէս շատ ճերմակ կանանց ստեանց պտկունքներն բոլորովին սեւ են: Պիլեմանպաք մուրացկանի մը փորին մորթին մէկ մասը, Միլիկեցիի մը սեւ մորթին նման կը նկարագրէ, նոյնպէս Քամբէ³ կը պատմէ թէ կին

մը ամեն անգամ որ յղի կ'ըլլար, բոլորովին արգանդին գոյնը կը սեւնար, նոյնպէս ուրիշ անձի մը վրայ կը տեսնուէր այս յատկութիւնը որուն սեւութիւնը թեւէն մինչեւ պարանոցը կը հասնէր:

Ուրեմն մորթին զանազան գոյն ունենալուն պատճառը ներկիչ նիւններէն փոփոխութեանցը պիտի տանք թէ անոր բոլորովին պակսելուն, թէ իր տարբերը մէջ եղած փոփոխութեանցը, թէ քիչնալուն կամ թէ շատնալուն:

Իայց այս փոփոխութիւններն երբ ըլլալն որոշէն բոլորովին անկարելի է չըսելու համար կրնանք մինակ մտածել թէ սկիզբէն եղած պիտի ըլլան. ահաւասիկ ամենաօգտակար կետն սա է գիտնալ թէ այս փոփոխութիւններն ալ ամեն ցեղի մէջ կրնայ գտնուիլ. ուսկից կը հետեւի որ գոյնին բոլոր զանազանութիւնները, ցեղերն իրարմէ զատող նշաններ չեն կրնար ձեւացնել:

Կը մնայ հիմայ իբրեւ իսկական համարուած չորս տարբեր նշաններն ալ քննել, այսինքն մաղերուն գանգո-ր և Բրո-ր ըլլալը, աչաց խոտրակո-նիւնը, սկաւառակաց յե-ր և դիմաց գիծերը, վասն զի մինչեւ հիմայ այս նշաններուն ամեն մէկը զատ զատ առնելով մարդկային տեսակը տարբեր ցեղերու բաժնած են, բայց երբոր բոլորն ալ մէկտեղելով քննելու ըլլանք, այն ժամանակը պիտի հասկնանք որ այս նշաններն ալ ընդհանուրին համար զարտուղութիւններ են:

Թէ որ սեւոց մաղերուն վրայ ընդհանուր դիտողութիւն մը ընելու ըլլամք, ինչպէս որ, Բրո-ր ալ կը հաստատէ թէ անոնց մաղն ալ ուրիշ ամեն մարդոցմէ ամենեւեւ չտարբերիր և ոչ մէկ նմանութիւն մը ունի Բրո-րի հետ. նոյնպէս Իսիայի Իլե-ր քարոյնը Բո-ր-ի¹ մէջ Միլիկեցի փոքր ազգ մը

1. — (Pigment). Բոլոր անասնոց մորթին ներքեւը խումբ մը մասններ (glande) կան, որոնց պաշտօնն է այս ներկիչ նիւնի ծնունդ տալ: Այս նիւնը թուրքային կամ փոքր ինչ կարմիր գոյն ունեցող մարմին մըն է, որն որ զանազան համեմատութեամբ, կամ թէ քիչ կամ շատ ըլլալուն պատճառաւ տարբեր գոյն կ'առնէ մորթը. ինչպէս ճերմակ Վիարմիր, սեւ եւ այլն: Նոյնպէս բոլոր անասնոց զանազան գոյն տուողը այս նիւնն է:

2. — Ժամանակագիր. գրագետ. Յիւզեցական. ծնաւ 570 ին Քառթածինի մէջ և մեռաւ 656 ին, շատ երեւելի գրութիւններ ունի:

3. — Հօլանտայի բժիշկ բնագետ և աշակերտ Պօէն-հալլե, ծնաւ 1722 ին և մեռաւ 1789 ին Վէրտի մէջ. շատ գրութիւններ ունի:

1. — Քաղաք Գաղղիայի Արեւելան կողմը. բնակչք 595516:

մաղննութիւն և բնաղննութիւն մարդուս անուն գործին մէջ. տես երես 704 և հետեւեալներն) երեք տարբեր գլխոց վրայ կը խօսի. որոնցմէ մէկը՝ Քննիչի¹ սեւ, մէկն ալ՝ Դիւանի² Վեւերկացիի մը և Գ. Նալ Չինաստանցիի մըն է, որոնց ամենն ալ իրարու կը նմանին : Վերջապէս՝ Իվնիսի³ կը հաստատէ թէ Գաֆաներն³ ալ Լէրոպացոց գեղեցկութիւնը ունին և կ'աւելցնէ թէ Պիւնիներուն շատերը գեղեցիկ մարդիկներ են : Այս երկու սեւ և կովկասեան ցեղերն իրար նմանելէն Պ. Սեւեանի կարծիքը բոլորովին կը հաստատուի որ մարդուս ամեն մէկ ցեղին մէջ միւս ցեղերուն սերմն կը պարուհանէ :

Ուրեմն սեւ ազգաց շատերուն դիմաց գծագրութիւնը և գլխոյն կանոնաւորութիւնը փորձուելէն ետքը, պէտք կ'ըլլայ ալ քննել թէ այս ցեղին սկաւառակին փորձութիւնը ճիշդ է : Արդէն նոյն ցեղին իմացական դորութեանցը վրայ խօսած ժամանակնիս պիտի տեսնենք հաւանական ապացոյցներով, բայց արդէն Սօմի⁴ բժիշկը իւր անդամաղննական փորձովը հաստատած է թէ կան սեւեր որոնց ուղեղը շատ Լեթովպացիներուններէն աւելի մեծ է, ինչպէս նոյն բժիշկը ամեն ցեղերէ 286 բըւլի չափելով գտած է որ ճերմակ ցեղին գլխաց անկեան աւանդաբազայնը 75° և սեւ ցեղին էն մեծինն է 94° ուսկից կը հասկնուի որ շատ Լէրոպացիներէն աւելի մեծ ուղեղ ունեցող սեւեր կան :

Ուրեմն բոլոր ըսածներնիս կը հետեւեցնեն որ մինչեւ հիմայ պէ՛ր ճերմակէն զատող նշաններուն ոչ մէկը իւր հաստատութիւնը ունի, որով և այն իրա-

ւամբ կրնամք ըսել թէ զանազանող ֆիզիքական նշաններն անկարող են մարդկային սեռին միութեան գիտութիւնը ջրելու :

Պիպլ շարունակութիւն :

1. — Այս խնդիրը երկայն և ամէնը մէկէն այս ամսութեան մէջ գնելու անկարելի ըլլալուն, պարտաւորեցանք ահամայ շարունակութեան ձեւով ընելու :

Յ Ո Ւ Յ Ա Կ

Հայերէն գրով ամեն պէսալ օրագրաց, որոնք թիւնէն այսօր կը շարունակուին :

Սիւն	Տղիւն
Արծիւ վաղարկական . . .	4856 . . . վարագ :
Արշալոյս Արարատեան . . .	4859 . . . Զմիւռնիա :
Աւետարներ	4847 . . . Կ. Պօլս :
Արեւելեան դար	4860 . . . Կ. Պօլս :
Բազմալէս	4842 . . . վեներիկ :
Երեւակ	4855 . . . Կ. Պօլս :
Եւրոպա	4858 . . . վիեննա :
Կիլիկիա	4861 . . . Կ. Պօլս :
Կուռնի Հայոց աշխարհին . . .	4860 . . . Տիֆլիս :
Հիւսիսափայլ	4857 . . . Մոսկով :
Մասեալ Ազաւնի	4855 . . . Թեոֆոսիա :
Մասիս	4854 . . . Կ. Պօլս :
Մեղու	4857 . . . Կ. Պօլս :
Մէքսիկայի Հալատիս	4852 . . . Կ. Պօլս :
Միութիւն	4860 . . . Զմիւռնիա :
Միւնստիսի Էրճիս	4859 . . . Կ. Պօլս :
Սէր	4860 . . . Կ. Պօլս :
Փարիզ	4860 . . . Փարիզ :

1. — Մեծ գաւառ յԱրեւմտեան Աֆրիկէ :
 2. — Ամերիկայի 27 Միացեալ — նահանգներէն մէկը, որուն Մայրաքաղաքն է Նոր-Օռլէան. բնակիչ 555,000 :
 3. — Ժողովուրդ 'ի Հարաւային Աֆրիկէ :

PLATE I

1. 1880-1881

1. 1880-1881
2. 1881-1882
3. 1882-1883
4. 1883-1884
5. 1884-1885
6. 1885-1886
7. 1886-1887
8. 1887-1888
9. 1888-1889
10. 1889-1890
11. 1890-1891
12. 1891-1892
13. 1892-1893
14. 1893-1894
15. 1894-1895
16. 1895-1896
17. 1896-1897
18. 1897-1898
19. 1898-1899
20. 1899-1900
21. 1900-1901
22. 1901-1902
23. 1902-1903
24. 1903-1904
25. 1904-1905
26. 1905-1906
27. 1906-1907
28. 1907-1908
29. 1908-1909
30. 1909-1910
31. 1910-1911
32. 1911-1912
33. 1912-1913
34. 1913-1914
35. 1914-1915
36. 1915-1916
37. 1916-1917
38. 1917-1918
39. 1918-1919
40. 1919-1920
41. 1920-1921
42. 1921-1922
43. 1922-1923
44. 1923-1924
45. 1924-1925
46. 1925-1926
47. 1926-1927
48. 1927-1928
49. 1928-1929
50. 1929-1930
51. 1930-1931
52. 1931-1932
53. 1932-1933
54. 1933-1934
55. 1934-1935
56. 1935-1936
57. 1936-1937
58. 1937-1938
59. 1938-1939
60. 1939-1940
61. 1940-1941
62. 1941-1942
63. 1942-1943
64. 1943-1944
65. 1944-1945
66. 1945-1946
67. 1946-1947
68. 1947-1948
69. 1948-1949
70. 1949-1950
71. 1950-1951
72. 1951-1952
73. 1952-1953
74. 1953-1954
75. 1954-1955
76. 1955-1956
77. 1956-1957
78. 1957-1958
79. 1958-1959
80. 1959-1960
81. 1960-1961
82. 1961-1962
83. 1962-1963
84. 1963-1964
85. 1964-1965
86. 1965-1966
87. 1966-1967
88. 1967-1968
89. 1968-1969
90. 1969-1970
91. 1970-1971
92. 1971-1972
93. 1972-1973
94. 1973-1974
95. 1974-1975
96. 1975-1976
97. 1976-1977
98. 1977-1978
99. 1978-1979
100. 1979-1980
101. 1980-1981
102. 1981-1982
103. 1982-1983
104. 1983-1984
105. 1984-1985
106. 1985-1986
107. 1986-1987
108. 1987-1988
109. 1988-1989
110. 1989-1990
111. 1990-1991
112. 1991-1992
113. 1992-1993
114. 1993-1994
115. 1994-1995
116. 1995-1996
117. 1996-1997
118. 1997-1998
119. 1998-1999
120. 1999-2000
121. 2000-2001
122. 2001-2002
123. 2002-2003
124. 2003-2004
125. 2004-2005
126. 2005-2006
127. 2006-2007
128. 2007-2008
129. 2008-2009
130. 2009-2010
131. 2010-2011
132. 2011-2012
133. 2012-2013
134. 2013-2014
135. 2014-2015
136. 2015-2016
137. 2016-2017
138. 2017-2018
139. 2018-2019
140. 2019-2020
141. 2020-2021
142. 2021-2022
143. 2022-2023
144. 2023-2024
145. 2024-2025
146. 2025-2026
147. 2026-2027
148. 2027-2028
149. 2028-2029
150. 2029-2030
151. 2030-2031
152. 2031-2032
153. 2032-2033
154. 2033-2034
155. 2034-2035
156. 2035-2036
157. 2036-2037
158. 2037-2038
159. 2038-2039
160. 2039-2040
161. 2040-2041
162. 2041-2042
163. 2042-2043
164. 2043-2044
165. 2044-2045
166. 2045-2046
167. 2046-2047
168. 2047-2048
169. 2048-2049
170. 2049-2050
171. 2050-2051
172. 2051-2052
173. 2052-2053
174. 2053-2054
175. 2054-2055
176. 2055-2056
177. 2056-2057
178. 2057-2058
179. 2058-2059
180. 2059-2060
181. 2060-2061
182. 2061-2062
183. 2062-2063
184. 2063-2064
185. 2064-2065
186. 2065-2066
187. 2066-2067
188. 2067-2068
189. 2068-2069
190. 2069-2070
191. 2070-2071
192. 2071-2072
193. 2072-2073
194. 2073-2074
195. 2074-2075
196. 2075-2076
197. 2076-2077
198. 2077-2078
199. 2078-2079
200. 2079-2080
201. 2080-2081
202. 2081-2082
203. 2082-2083
204. 2083-2084
205. 2084-2085
206. 2085-2086
207. 2086-2087
208. 2087-2088
209. 2088-2089
210. 2089-2090
211. 2090-2091
212. 2091-2092
213. 2092-2093
214. 2093-2094
215. 2094-2095
216. 2095-2096
217. 2096-2097
218. 2097-2098
219. 2098-2099
220. 2099-2100
221. 2100-2101
222. 2101-2102
223. 2102-2103
224. 2103-2104
225. 2104-2105
226. 2105-2106
227. 2106-2107
228. 2107-2108
229. 2108-2109
230. 2109-2110
231. 2110-2111
232. 2111-2112
233. 2112-2113
234. 2113-2114
235. 2114-2115
236. 2115-2116
237. 2116-2117
238. 2117-2118
239. 2118-2119
240. 2119-2120
241. 2120-2121
242. 2121-2122
243. 2122-2123
244. 2123-2124
245. 2124-2125
246. 2125-2126
247. 2126-2127
248. 2127-2128
249. 2128-2129
250. 2129-2130
251. 2130-2131
252. 2131-2132
253. 2132-2133
254. 2133-2134
255. 2134-2135
256. 2135-2136
257. 2136-2137
258. 2137-2138
259. 2138-2139
260. 2139-2140
261. 2140-2141
262. 2141-2142
263. 2142-2143
264. 2143-2144
265. 2144-2145
266. 2145-2146
267. 2146-2147
268. 2147-2148
269. 2148-2149
270. 2149-2150
271. 2150-2151
272. 2151-2152
273. 2152-2153
274. 2153-2154
275. 2154-2155
276. 2155-2156
277. 2156-2157
278. 2157-2158
279. 2158-2159
280. 2159-2160
281. 2160-2161
282. 2161-2162
283. 2162-2163
284. 2163-2164
285. 2164-2165
286. 2165-2166
287. 2166-2167
288. 2167-2168
289. 2168-2169
290. 2169-2170
291. 2170-2171
292. 2171-2172
293. 2172-2173
294. 2173-2174
295. 2174-2175
296. 2175-2176
297. 2176-2177
298. 2177-2178
299. 2178-2179
300. 2179-2180
301. 2180-2181
302. 2181-2182
303. 2182-2183
304. 2183-2184
305. 2184-2185
306. 2185-2186
307. 2186-2187
308. 2187-2188
309. 2188-2189
310. 2189-2190
311. 2190-2191
312. 2191-2192
313. 2192-2193
314. 2193-2194
315. 2194-2195
316. 2195-2196
317. 2196-2197
318. 2197-2198
319. 2198-2199
320. 2199-2200
321. 2200-2201
322. 2201-2202
323. 2202-2203
324. 2203-2204
325. 2204-2205
326. 2205-2206
327. 2206-2207
328. 2207-2208
329. 2208-2209
330. 2209-2210
331. 2210-2211
332. 2211-2212
333. 2212-2213
334. 2213-2214
335. 2214-2215
336. 2215-2216
337. 2216-2217
338. 2217-2218
339. 2218-2219
340. 2219-2220
341. 2220-2221
342. 2221-2222
343. 2222-2223
344. 2223-2224
345. 2224-2225
346. 2225-2226
347. 2226-2227
348. 2227-2228
349. 2228-2229
350. 2229-2230
351. 2230-2231
352. 2231-2232
353. 2232-2233
354. 2233-2234
355. 2234-2235
356. 2235-2236
357. 2236-2237
358. 2237-2238
359. 2238-2239
360. 2239-2240
361. 2240-2241
362. 2241-2242
363. 2242-2243
364. 2243-2244
365. 2244-2245
366. 2245-2246
367. 2246-2247
368. 2247-2248
369. 2248-2249
370. 2249-2250
371. 2250-2251
372. 2251-2252
373. 2252-2253
374. 2253-2254
375. 2254-2255
376. 2255-2256
377. 2256-2257
378. 2257-2258
379. 2258-2259
380. 2259-2260
381. 2260-2261
382. 2261-2262
383. 2262-2263
384. 2263-2264
385. 2264-2265
386. 2265-2266
387. 2266-2267
388. 2267-2268
389. 2268-2269
390. 2269-2270
391. 2270-2271
392. 2271-2272
393. 2272-2273
394. 2273-2274
395. 2274-2275
396. 2275-2276
397. 2276-2277
398. 2277-2278
399. 2278-2279
400. 2279-2280
401. 2280-2281
402. 2281-2282
403. 2282-2283
404. 2283-2284
405. 2284-2285
406. 2285-2286
407. 2286-2287
408. 2287-2288
409. 2288-2289
410. 2289-2290
411. 2290-2291
412. 2291-2292
413. 2292-2293
414. 2293-2294
415. 2294-2295
416. 2295-2296
417. 2296-2297
418. 2297-2298
419. 2298-2299
420. 2299-2300
421. 2300-2301
422. 2301-2302
423. 2302-2303
424. 2303-2304
425. 2304-2305
426. 2305-2306
427. 2306-2307
428. 2307-2308
429. 2308-2309
430. 2309-2310
431. 2310-2311
432. 2311-2312
433. 2312-2313
434. 2313-2314
435. 2314-2315
436. 2315-2316
437. 2316-2317
438. 2317-2318
439. 2318-2319
440. 2319-2320
441. 2320-2321
442. 2321-2322
443. 2322-2323
444. 2323-2324
445. 2324-2325
446. 2325-2326
447. 2326-2327
448. 2327-2328
449. 2328-2329
450. 2329-2330
451. 2330-2331
452. 2331-2332
453. 2332-2333
454. 2333-2334
455. 2334-2335
456. 2335-2336
457. 2336-2337
458. 2337-2338
459. 2338-2339
460. 2339-2340
461. 2340-2341
462. 2341-2342
463. 2342-2343
464. 2343-2344
465. 2344-2345
466. 2345-2346
467. 2346-2347
468. 2347-2348
469. 2348-2349
470. 2349-2350
471. 2350-2351
472. 2351-2352
473. 2352-2353
474. 2353-2354
475. 2354-2355
476. 2355-2356
477. 2356-2357
478. 2357-2358
479. 2358-2359
480. 2359-2360
481. 2360-2361
482. 2361-2362
483. 2362-2363
484. 2363-2364
485. 2364-2365
486. 2365-2366
487. 2366-2367
488. 2367-2368
489. 2368-2369
490. 2369-2370
491. 2370-2371
492. 2371-2372
493. 2372-2373
494. 2373-2374
495. 2374-2375
496. 2375-2376
497. 2376-2377
498. 2377-2378
499. 2378-2379
500. 2379-2380
501. 2380-2381
502. 2381-2382
503. 2382-2383
504. 2383-2384
505. 2384-2385
506. 2385-2386
507. 2386-2387
508. 2387-2388
509. 2388-2389
510. 2389-2390
511. 2390-2391
512. 2391-2392
513. 2392-2393
514. 2393-2394
515. 2394-2395
516. 2395-2396
517. 2396-2397
518. 2397-2398
519. 2398-2399
520. 2399-2400
521. 2400-2401
522. 2401-2402
523. 2402-2403
524. 2403-2404
525. 2404-2405
526. 2405-2406
527. 2406-2407
528. 2407-2408
529. 2408-2409
530. 2409-2410
531. 2410-2411
532. 2411-2412
533. 2412-2413
534. 2413-2414
535. 2414-2415
536. 2415-2416
537. 2416-2417
538. 2417-2418
539. 2418-2419
540. 2419-2420
541. 2420-2421
542. 2421-2422
543. 2422-2423
544. 2423-2424
545. 2424-2425
546. 2425-2426
547. 2426-2427
548. 2427-2428
549. 2428-2429
550. 2429-2430
551. 2430-2431
552. 2431-2432
553. 2432-2433
554. 2433-2434
555. 2434-2435
556. 2435-2436
557. 2436-2437
558. 2437-2438
559. 2438-2439
560. 2439-2440
561. 2440-2441
562. 2441-2442
563. 2442-2443
564. 2443-2444
565. 2444-2445
566. 2445-2446
567. 2446-2447
568. 2447-2448
569. 2448-2449
570. 2449-2450
571. 2450-2451
572. 2451-2452
573. 2452-2453
574. 2453-2454
575. 2454-2455
576. 2455-2456
577. 2456-2457
578. 2457-2458
579. 2458-2459
580. 2459-2460
581. 2460-2461
582. 2461-2462
583. 2462-2463
584. 2463-2464
585. 2464-2465
586. 2465-2466
587. 2466-2467
588. 2467-2468
589. 2468-2469
590. 2469-2470
591. 2470-2471
592. 2471-2472
593. 2472-2473
594. 2473-2474
595. 2474-2475
596. 2475-2476
597. 2476-2477
598. 2477-2478
599. 2478-2479
600. 2479-2480
601. 2480-2481
602. 2481-2482
603. 2482-2483
604. 2483-2484
605. 2484-2485
606. 2485-2486
607. 2486-2487
608. 2487-2488
609. 2488-2489
610. 2489-2490
611. 2490-2491
612. 2491-2492
613. 2492-2493
614. 2493-2494
615. 2494-2495
616. 2495-2496
617. 2496-2497
618. 2497-2498
619. 2498-2499
620. 2499-2500
621. 2500-2501
622. 2501-2502
623. 2502-2503
624. 2503-2504
625. 2504-2505
626. 2505-2506
627. 2506-2507
628. 2507-2508
629. 2508-2509
630. 2509-2510
631. 2510-2511
632. 2511-2512
633. 2512-2513
634. 2513-2514
635. 2514-2515
636. 2515-2516
637. 2516-2517
638. 2517-2518
639. 2518-2519
640. 2519-2520
641. 2520-2521
642. 2521-2522
643. 2522-2523
644. 2523-2524
645. 2524-2525
646. 2525-2526
647. 2526-2527
648. 2527-2528
649. 2528-2529
650. 2529-2530
651. 2530-2531
652. 2531-2532
653. 2532-2533
654. 2533-2534
655. 2534-2535
656. 2535-2536
657. 2536-2537
658. 2537-2538
659. 2538-2539
660. 2539-2540
661. 2540-2541
662. 2541-2542
663. 2542-2543
664. 2543-2544
665. 2544-2545
666. 2545-2546
667. 2546-2547
668. 2547-2548
669. 2548-2549
670. 2549-2550
671. 2550-2551
672. 2551-2552
673. 2552-2553
674. 2553-2554
675. 2554-2555
676. 2555-2556
677. 2556-2557
678. 2557-2558
679. 2558-2559
680. 2559-2560
681. 2560-2561
682. 2561-2562
683. 2562-2563
684. 2563-2564
685. 2564-2565
686. 2565-2566
687. 2566-2567
688. 2567-2568
689. 2568-2569
690. 2569-2570
691. 2570-2571
692. 2571-2572
693. 2572-2573
694. 2573-2574
695. 2574-2575
696. 2575-2576
697. 2576-2577
698. 2577-2578
699. 2578-2579
700. 2579-2580
701. 2580-2581
702. 2581-2582
703. 2582-2583
704. 2583-2584
705. 2584-2585
706. 2585-2586
707. 2586-2587
708. 2587-2588
709. 2588-2589
710. 2589-2590
711. 2590-2591
712. 2591-2592
713. 2592-2593
714. 2593-2594
715. 2594-2595
716. 2595-2596
717. 2596-2597
718. 2597-2598
719. 2598-2599
720. 2599-2600
721. 2600-2601
722. 2601-2602
723. 2602-2603
724. 2603-2604
725. 2604-2605
726. 2605-2606
727. 2606-2607
728. 2607-2608
729. 2608-2609
730. 2609-2610
731. 2610-2611
732. 2611-2612
733. 2612-2613
734. 2613-2614
735. 2614-2615
736. 2615-2616
737. 2616-2617
738. 2617-2618
739. 2618-2619
740. 2619-2620
741. 2620-2621
742. 2621-2622
743. 2622-2623
744. 2623-2624
745. 2624-2625
746. 2625-2626
747. 2626-2627
748. 2627-2628
749. 2628-2629
750. 2629-2630
751. 2630-2631
752. 2631-2632
753. 2632-2633
754. 2633-2634
755. 2634-2635
756. 2635-2636
757. 2636-2637
758. 2637-2638
759. 2638-2639
760. 2639-2640
761. 2640-2641
762. 2641-2642
763. 2642-2643
764. 2643-2644
765. 2644-2645
766. 2645-2646
767. 2646-2647
768. 2647-2648
769. 2648-2649
770. 2649-2650
771. 2650-2651
772. 2651-2652
773. 2652-2653
774. 2653-265

Ի ՈՎԼՆԵ ԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒ 1. ՅՈՒՆՈՒՍԻ 1.

Նոր տարի :

Յայտարարութիւն :

Յառաջարանութիւն :

Ընթերցասիրութիւն ըստ առողջութեան :

Հարստութիւն ըստ առողջութեան :

Աղքատութիւն ըստ առողջութեան :

Տղայ վրայ եղած խոտութիւններէն և սէտք եղած խնամքներուն պա-
կասութենէն յառաջ եկած դէշութիւններ :

Քննութիւնը յաղաղս միութեան մարդկային սեդին :

Յուշակ օրագրաց :

ՕՐԱԳՐԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

1. ԿԻՆԿԻՍ անուն այս օրագիրը հիմակու հիմայ ամիսն անգամ մը կ'երէ
24 երես :

2. Նաեւ ամէն ամնառեւորը Յաւելաած մը ունի մէկ թերթ 16 երես :

3. Տարեկան դէնը կանխիկ 100 զուռուշ է :

4. Դուրս խրկուելիք օրագիրներուն ճամբուն ծախքը առնողին վրայ է :

5. Ստորագրութեան տեղերն են՝

ՂԱԼԱԹԻՍ. Յովհանու Միւհէնտիսեան տպարանը :

Կ. ՊՕԼԻՍ. Ընթերցասիրաց Ընկերութեան ընթերցարանը Մեծ նոր
խանի վերի դուռ թիւ 6 :

” Մէրճանը՝ Մարգարեան Պ. Յարութիւնին գրատունը :